कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

23

शतश्लोकिसटिकचेंपुस्तकपत्रे ७२।

Acc. NO. ~~1289~~. M-1700
Title - शतश्लोकीटीका.
Author - भोपदेव.
Date - ?
Subject - Medicine.
folio - 29 ava. (19, 20, 21, 29, 30 folio are missing)
Xerox - 58

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M-1700
Dist. Nagpur

Checked 2012

1

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ आयुर्वेदविदां वंदे नमासुरारोग्यदं रविं ॥ न सो निजां शान प्रौ मे
व्याख्यामि निघण्टं मुदे ॥ भेषज्यं हि द्विजनाथकार्य्यपतिरख्यातिरूपेशः क्षयः स्यात् लागः शारणां शारण्यगणनाम्प्र
लपेयमार्त्तिं छिंदे ॥ तं देवं नरसिंहं प्रणम्य सरुजां सौख्याय कुर्मः शतौषधीं षोडशधा सूरणगुडिम
लितार्पतैतोदकां ॥ कुर्मः वयं रचयामः कां शतौषधीं शतानां औषधीनां समाहारः शतौषधी तां शत
औषधीं । कीदृशीं षोडशभेदसाहि । सूरणं च गुडिमूलाका वल्लहस्थ अभ्यं चनैतं वर्गदर्दवगानि षोडशभेदेनु
कानि सूरणादीनि यस्यां सा तथा तां । उदर्बुवाथः षोडशधा कृः सौडशानां श्लोकानां गणः विभूमध्ये सोरव्याय स्म
राग्यायेस्य र्थः । विषां सरुजां रोगिणां ॥ किं कृत्वा प्रणम्य प्रकर्षेण नत्वा । कं नरसिंहं स्वर्थं कीदृशं तं देवं दी
व्यतीति देवस्तं तं देवं यं शारणं पतिद्रुः क्षपेशः स्वद्रुः । किमर्थं आर्त्तिं छिंदे पीडां निकृंतये कीदृशः क्षयपी
डां गः क्षयेण राजयक्ष्मणा क्षीणं अंगं यस्य स तथा कीदृशोपि भेषज्यस्यादिर्भेषज्यमौषधादि डो
द्विजाः नारकानक्षत्राणि तेषां अधिपतिः स्वामी सोपि भेषज्यादीनामेकेषमपि रोगशामनसामर्थ्यं स ब स पे
षामपि पतिस्तथापि स्वरोगनाशमयितुम असमर्थः कीदृशं शारण्यगणनागरण्यं शारण्याः शारणाय
स्वसंमासो तेषां गणना संख्या तस्यामग्रगणनीयं रतिः ॥ १ ॥

॥ श्रीदीप्याग्निहिंगुद्विविषमिशीह्वा चव्यत्रिक्षणापद्गनिगंधिक्षारेंद्रजाविज्ञ
जयः सोऽम्लवेरंडतैजः ॥ कृत्सग्रः व्राग्रा गुल्मग्रहणी मिलजः पाण्डुरुक्नतश्चानं
प्रमेहज्वरमरुविमुदावर्तं विधामवानान्हा ॥ २ ॥ हिंतिनाग्रायस्तिकेः विडयोना [illegible] चूर्णी:
अक्वेरलपानान्त ॥ वैसोषधैः [illegible] नङ्गत्ति एलि श्रीपन्ति त्रिः श्री बिल्वः तस्य फलं प्रसिद्ध [illegible] ता ॥ उ
क्तं हि ॥ अनिर्दिष्टप्रसिद्धे शुमूलं ग्राह्यं त्वगादि शुतश्च बाले गुणवत् ॥ उक्तं हि ॥ पक्वं सुदुर्जरं बिल्वं दोषलं पू
तिमारुतं ॥ दीपनं कफवातघ्नं बालं ग्राह्यमयं तु तत् ॥ एवं सर्वत्र उक्तावयवे निर्णयः दीप्य उमोदा ॥ उग्रा व सा
ग्निं चित्रकः ॥ हिंगु रामठं ॥ द्विविषं अतिविषादयं ॥ मिश्रि शतपुष्पा चक्रीपाठा ॥ चव्यं चविका ॥ तिक्ष्णाधं
कुष्ठी पद्गनि पंचलवणानि ॥ तानि सैंधवं सौवर्चलं बिडं सामुद्रं औद्भिदाख्यानि पंचलवणानि ॥ पूर्वोक्तिः पिप्पली
मूलं ॥ क्षारौ यवक्षारः ॥ इंद्रजं इंद्रयवं चित्रिवृक्ष ॥ त्रिफला त्रिवृत् वृद्धं त्रिजातारव्यं त्रिवृत्रयं ॥ हरीतक्यामलकवि
भीतकानि चिपजा ॥ पिप्पलिमरिचशुंठिचित्रकवृद्धं ॥ एला त्वक्पत्रकाणि त्रिजातकं ॥ ग्रथ्यादीनां द्वेदेवं ॥
नि समतागानि ॥ उक्तं हि ॥ कल्पे समस्तानां नागान् समानीयत्र नोदितानि हि ॥ कोष्ठ मां चूर्णः सो भ
विरेचतैलः ॥ तुल्यं ॥ तुल्यादकं ॥ एरंडतैलं मैरंडफलउत्थं ॥ हः तास्यां सुहितः ॥ तयोर्वैवि ॥ पिप्पलि ना

गरणा हस्ताति बाहू हनी द्वयं ॥ त्रिकटुः चोरज जीरकं क्षारो लवणाद्यं स्वर्जं ॥ चूर्णीकृतं दधि सुरा तक्र मेडाह्लां कु कांजिकैः ॥

पिबेद् गिरि विड्छ्यर्थे कोष्ठवात हरं परं ॥ इसादो सर्वाचार्यो व्याख्याने विषम्य दर्शनात् सर्वव्यवस्थितो लिन्म

जक्षारः ॥ तेन चूर्णे त्रिगुणाद्धि गुणोपान लेह्ये वातु ॥ चूर्णस्य कर्षमात्रं ॥ तथाहि ॥ कर्षे चूर्णस्य कल्कस्य गुटिका

नां च सर्वशः ॥ द्रवशुल्यावलेह्यः पातव्यः स्वच्छ तुई व इति ॥ यदुक्तं ॥ पिबेत् कर्षमात्रं तद्द्रवस्य पलत्रयं ॥ इति ॥ तेस

चत्पानयोः रूपपूर्वस्य द्रव्यस्य मानात् ॥ इदं पानमात्रेणैव कांत्रति ॥ अर्शांस्याहि ॥ अर्शो दुर्नाम ॥ कासः कसनं

गुल्मः कोष्ठग्रंथिविशेषः ॥ ग्रहणी ग्रहणीरोगः ॥ एषां द्वंद्वः ॥ ह्मयो जंतवः ॥ कुगव्यथा ॥ पांडुरः क्षांडुरोगः स्नं

१७ महावेगः शूलं कोष्ठव्यथा ॥ स्त्रीसेवनं प्लीहा प्लीहोदरं ॥ प्रमेहोत्म्र च दोषः ॥ एषां द्वंद्वः ॥ ज्वरस्तापः ॥ अरुचिरन्नद्वे

षः ॥ उक्षावर्तो त्रिर्धवातः ॥ व धर्मो वह्निः ॥ आमवातः आमवायुः ॥ तदा वनोदिनी द्वंद्वः ॥ विजयानाम चूर्णः ॥ २ ॥

त्वर्जमो तलवंगागरु नगरु तुगात्वक्का णा श्रीनश्रुठिड्रीरोम्रीरेलु आत्रीफलनलदजलकास

चूर्णदोषार्शोम्यास्त शुक्र ज्वलनबांकेल वोगुल्म मेह प्रतीश्याहिक्काकासातिसारघ्न ॥

नारोगहृच्छुग्रहिरपाम् ॥ ३ ॥ ॥ औषधं लवंगतीस्यध्याहारः विंलवंगेसादि ॥

तिका ॥ अगरुः कृष्णागरुः ॥ लवंगकंकोलमुशीरचंदनं नतंसनीजोत्पलं हस्त डारके ॥ पक्का

सहस्रागरुमंगवेश्चारमिस्त्रपातनं। तगरं वकुलं। तुगातवक्षिरी वकूवरांगं। कणापिप्पलि। शीतं चंदनं। शुंठि
विश्वौषधं। जीरं सूक्ष्म जीरकं। लवंग कंकोलं स्यादेला सूक्ष्म सूक्ष्मैला हीरक्तस्यापोकाहः। उशीरं वालकं। इंद्रं नागकेसरं
तालीशपत्रं प्रसिद्धं। नलं नलदं। हठामांसी। जलं वालकं। तुलं कंकोलं। तुस्पलं नीलोत्पलं। एलात्वचि। इंदु
कर्पूरः। एषां चूर्णं कीदृशं। अर्द्धश्वेतं। आर्द्रा सर्वस्य चूर्णस्यार्द्धं नसिताश्चैव। ता। शार्करा यस्य तां। द्वविषे
ये औषधं। दोषे स्यादि। दोषा वर्तवातपित्तकफपि हितं। अस्मूरसं। शुक्रं रेतः। अन्ले नागितः। बलं शक्तिः। अ
रुचिरन्नात्तिलाषः। अभ्यालि। क्षिणानि अस्त्रादीनि यस्य तस्मिन्। गुल्मः कुष्ठ ग्रंथिः। मेहः प्रमेहः। प्रति
रूपायः पित्तस्सः। हिक्काहिध्मा। कासः कृसनं। अतिसारः। दुरीशानी प्रहणी। क्षयाराज्यक्ष्मा। तमकः श्वास
विशेषः। गलः कंठ उरो वक्षः। अनयोर्ग्रहो वैरोधः। ग्रहत्यां ग्रहणी दोष। अस्य चूर्णस्य लोडने द्रवे तुल्ये
जल मित्य कं। उष्णं हि। ये षाण्णां लोडने वरिस्मंन्न हपाकं चेनिद्र व इति। तद्वनि। नीरं विरोधानुपादानं।।३।। ।।
वातुर्जात नृगाधि जीरक घनाना लीसारा दृशा श्लाः हक्षा लं मन्लवपित्तथपादूकढ कर्बये क्ल
दि दीप्याञ्चेषटूः। चूर्णरक्तन्यासितो बलाग्निरुचि मासूत्सीहमूलानिलश्वासोखः किसन
यथा ज्वरवमीह्र कैठड्डि कांति डितं।।४।। ।।औषधं नवति किं चातुर्जातादि।। ।।चातु

त्रींन् एलात्वकूपत्रकनागकेशराणि ॥ तुगा तवक्षीरी ॥ द्वि जीरके श्वेतकृष्णजीरके ॥ धनाकुस्तुंबरी ॥ तालिसं तालीस
पत्रं ॥ सारो दाडिमसारः ॥ एभ्यो दशाक्षाः प्रसेकं कर्षः ॥ वृक्षाम्लं तिंतिडीकं ॥ कपित्थं कपित्थसारः ॥ षट्कं रद्रु पिप्प
ली पिप्पलीमूल चव्य चित्रक नागर मरीचानि ॥ धन्वरी अजगंधा ॥ अम्लो म्लवेतसः ॥ द्वि दीप्यं यवान्यजमोदे ति ॥
एभ्यः षडक्षाः प्रसेकं मेर्धकर्षः ॥ चूर्णप्रस्थं तत्साध्यं तु जीरकादीनां कंदशः तुल्यशीतः ॥ तुल्या षोडशाक्षा सि
ताशर्करायत्रसः ॥ विं गुल्मः ॥ अजे सादि ॥ बलं रौतिः ॥ अग्निरग्नीबलं ॥ अरुचिरन्नानभिलाषः ॥ शोषं कृत्तिः ॥ तानि
करोति ॥ प्लीहा प्लीहोदरं ॥ मरुदनिलः ॥ विमार्गगो वायुः ॥ श्वासः श्वासरोगः ॥ अर्शो दुर्नामा ॥ कासः कसनामयः थानु
रुं ज्वरस्तापः ॥ वमिः छर्दिः ॥ हृत्तरे हृदयं कोष्ठेगच्छः ॥ जिह्वारसना हृदादीनां मर्तिः पीडानाः जयति ॥४॥
धान्याजाजी यवानीरुचकहरूजं चतुर्जातविश्वोषणाग्निग्रंथ्येकांशो विभाग कुरवंतं ॥ मदादी
प्यहृक्षाम्लबिल्वं ॥ श्वेता षट्कं च पिस्ता ष्टवमिदमरुग्विंगुल्मयक्ष्मप्रतिश्यायातीसारार्शोग्नि
॥ ३ ॥ सादगृहृणीगदं ते गंधा सकासान्निहंति ॥ हंति नाशयति कः ध्मान्यादि चूर्णः ॥
धान्यकुस्तुंबरी ॥ अजाजी जीरकं ॥ यवानि प्रसिद्धा ॥ रुचकं सौवर्चलं ॥ हरूजं वालकं ॥ चातुर्जातं एलात्व
कूपत्रकनागकेशराणि ॥ विश्वं शुंठी ॥ उषणं मरिचं ॥ अग्निश्चित्रकः ॥ ग्रंथि पिप्पलीमूलं तल्ली हरी ॥ वि
१२ तैलीहरीं एभ्यां प्रसेकमेक नामा ॥ करको दाडिमके सा ॥ पिप्पलीमद धातुकी ॥ दीप्योजमोदा वृक्षाम्लं तिंतिडी

रोगं । धान्यादिषु । प्रस्थेवं कर्षमात्रेषु । प्रस्थे च त्रिकर्षमात्रं । श्वेता षट्कं । श्वेता शार्दूलरसस्याष्टकं
यपां । कपित्थौ हपुषं कपित्थलं पुष्पं दधित्थलं तस्याः हपुषं परवर्वदेह्यौषधी कृत्वान्नं हंति ॥ अरोचि
वकं । गुल्मः कोष्ठग्रंथिः । यक्ष्मा राजयक्ष्मा । प्रतिश्यायः पीनसः । अतीसारः पुरीषातिप्रवृत्तिः । अर्शो दुर्नाम
अग्निसादः अग्निमांद्यः । ग्रहणी ग्रहणीदोषः । गलगदः धृ हृद्रोगः । श्वासः श्वसनं । कासः कसनं । नाना । अ
रुचि छर्दि हृद्रोगेष्वन्ये नागा व्याख्याप्रकारास्ते युक्तिशून्यत्वात्त्यक्ताः ॥५॥ ॥ स्वर्णक्षीरीकबरीहपु
षाव्योषचव्यानलमाग्निक्षारौ जीरमिश्रौ धनापोष्करं ग्रंथिहिंग्वा । रुग्रदीप्यायाविलपटुस
समलैका । वृतुद्धिसिद्धिर्हैनाविहदिति मतः चूर्णनारायणोयं ॥ द्वापयोर्शः परिषन्ति गुल्म
हरानाहानिले व्याधिविट्संगे डाडिमतित्तिडीकबदरीमस्तक्रमद्यैः क्रमाद्वा ॥ सरामसूनि
रसवैकृविषपांडुल्पाग्न्यजीर्णज्वरे कासश्वासकंगंदरगुदरप्लीह हृद्कुक्षवंठग्रहे ॥७॥
मतः ख्यातः कु चूर्णनारायणः चूर्णश्चासौ नारायणश्च । नारायणत्वमङ्गतशी चिकित्वारं वैरोषधैः छेतेः
पमि: स्वर्णक्षीर्यादिति ॥ स्वर्णक्षीरी हेमदुग्धा । कबरी अजगंधा । हपुषा विपुषा । व्योषं त्रिकटुकं । च
व्यविडंगं । उत्तमा त्रिफला । अग्निश्चित्रकः । क्षारो यवक्षारः । स्वर्जिक्षारो । जीरे कृष्णश्वेतजीरौ । मिश्री
शातपुष्पा । सदाकर्चूरः तयोर्द्वैक्यं । धना अन्या । पोष्करं पुष्करमूलं । ग्रंथि पिप्पलिमूलं । हिंग्वेवाधिक ॥

पि ८२

रुक् छ्छांदीप्यो यवानी॥ यवानी त्रिफलस्य अपाटल। तुग्रावचा। अखिलपट्टपंचलवणानि। तद्धीदत्रां प्रस्थे
कमेकभाग। सरलो सारला। एइइवा रत्नीति वोहरो चतुर्द्धिः स्वर्णक्षी यो दिगु प्रस्थेक कर्षमाध्ये त्र पुचनुः
नूली द्विवृत्तसमला वलुः कृष्णा रेंडी द्वि कर्षोदति निकुंभः त्रिट नकुंभः चि द्वि स्वर्षः चि द्वि कर्ष द्वि कषो अयं रसोः
पयः पातव्यः। कअर्शो दुर्नामा। परिवृत्तिर्गुदहस्त्रल्लः। गुल्मः प्रसिद्धः। उठरमुदरं आनाहतुदावर्त्तः आनि
आ प्लिविर्वात रोगः विद्ध्नंगः पुरीषरोधस्त्र त्रोचैः पीतः कर्कोडा डिमेति तिती ठीकं वृक्षो मुग्धं बदरः। कोलं
तेषामंत्रोड्वः। आग्रातो च रसः। शुष्ठाणपं लव गुलोनां मे सा पादस्त्रोषः ष्ठा। चिल्ल मानगुणे उक्ते
कारात्रस्य आसवोवा। उक्तंहि॥ शुष्कं द्रव्यमुपादाय स्वरसानाम संभवोवारिण्यष्ट गुणे साध्यं पादे
पादावशेषितमिति। आर्द्र द्रव्य चूर्णानां मास्तुतं सलिलं धौत्ये। अहोरात्रस्थितं कुर्यात् स्वरसे र
रसकल्पनाः। तक्रं दंडाहतं मद्यं सुराईक्षुसुरामद्य विशेषः मस्तु दधिमंडः। नाम्लां स
॥४॥ दितैः कघंटं कमात। एतेषु सप्तसु अर्शादिषु सप्तसु विदोडिमसारादि मिर्यथाक्रमं। उक्तं वैरक्त उक्ला ॥
के: विषं गरलं पांडुरोगः अस्या अग्निवृद्धि माद्यं। अडीलं विष्ट्याहिद्व रस्तापः कासः कसतं
श्वासः श्वसनं। लगं दरं भूलोजेदः। ग्रहणी ग्रहणी दोषः। हृद्वै कांह दध्रूह द्रोगः कुष्टंच गदो षः
कुहोगलरोधः। पुनरुद्दैव्यो॥ धा ८॥ ॥ इति नारायणाख्यायंवेरणेः॥३॥ ॥।।।।।।।।।

8

श्री

व्योषाष्टांशं दशाग्नेः क्रोडितपनसिताद्वित्रिसप्ताहतास्ते प्रस्थः प्रस्थो विदारीत्रिकंटति
कंटतिलजवरीस्यात्तुलांघ्रिर्गुडूच्याः ॥ सितार्द्धं मध्वतोऽर्द्धं घृतमिति मिलितैर्नारसि
हानिबल्यो वृष्यस्यात्कुष्ठमेहोदरपलितवलीपीनसांध्माश्मकासान् ॥८॥ ॥ ।

स्याद्घृतं । कः नारसिंहो नाम चूर्णः । कीदृशः मीलितः समवेतः कैरित्येभिर्व्योषादिभिरवयवैः
व्योषं त्रीकटुकं । तस्य मीलितस्याष्टमंशे अष्टौ पलानि । अग्नेश्चित्रकस्य दशभागस्तु ते चासलानि
क्रोडिर्वाराहिकंदः । तपनो भल्लातकः । सिता शर्करा । कीदृशांशा द्वित्रिसप्ताहताः । द्वौ च त्रयश्च सप्त च
तैराहताः गुणिताः । क्रोडेर्विंशतिपलानि । तपनत्रिंशत्पलानि । सितायाः सप्तति । विदारी कु
ष्मांडी । त्रिकंटः गोक्षुरः । तिलजस्तैलफलः । वराशतावरी । तासां प्रस्थः प्रत्येकं षोडशपलानि । गु
डूच्याः अमृतायास्तुलांघ्रिः । तुलायाश्चतुर्थांशः पंचविंशतिपलानि । मधु क्षौद्रं । कीदृक् सितार्द्धं
पंचत्रिंशत्पलानि । घृतं सर्पिः । कीदृशं । अर्द्धीकृतः अतो मधुनः अर्द्धं सार्द्धं सप्तदशपलानि । कीदृशः
स्यात्तत् । अतिबल्यः शक्तिप्रदः । वृष्यः शुक्रप्रदः । कथं भति असर्थ्यं । औषधं स्यात् । कुष्ठं च दोषः ।
मेहः प्रमेहः । उदरं । उदरं । पलितं प्रसिद्धं । वलीवंछे पित्स्यं । पीनसः प्रतिश्यायः । आध्मेपद
अश्मा अश्मरी । कासः कसनं ॥८॥ ॥ ॥ पुपुपुपुपुपु

ता

त्रि

प

मा मीतं बनदारुदीप्यमाक्षिमुस्तं नादिङ्गिरविहृत मौलैं प्राप पुवेद्धसिंधुम कूला
हिंग्वादिलुंगाद्दिंता॥म्र बक्षार कुलिछ मार बदरांन स्नक्रपेयापयामस्कुलां
तुसुरासुपीतमधिकं युक्तान्त थैबां घृतं॥५॥ ॥त्रवतिविंना ग्यांहिरूतां।नोगा
दिङा॥तुंबरवनिजः।दारुदेवदारु।दीप्यामवां न्यू उमोदैयाः॥हिंग्वादाबुक्तुत्वा।मिशियुकूरातो
पुष्पादयंदंतिनिकुंभः।हिङ्गीरवं स्थूलहस्तक ङीरवे।चैतस्यहिंग्वावृद्धौ रुद्यामा।त्रिवृत कुं
भः कौलं बदरां।ऐं उंड्र्द्व बाकुलांछ सुवाष्पिका।विश्वे विडंगं च्छिद्धुनिर्गुंडि।इमकूला।गड
पिप्पली।हिंग्वा।दीनिहिंग्वादिविशेद्धौ।दिवंध्यमालाति।तस्थी ह ग्रां।तुंगाद्रिव।तुंगमा
तुलुंग.तस्पर्स।विंभा।चितंउवमानं।उवेनयावना।रुद्य मेवूानस्वांडतां ठ्ठैजेरु।तसंस्म
॥५॥ लां ति हिं घं जिष ग्निर्भावनाविधौ।इति भावनाश्चहहव्यवहारासम्पावैः पितंस्र वेगो ॥५॥
मूत्रा।क्षा रो मुष्ककादि तस्मकुलित्थः त्रिंवीघा यविरोषः सारोगा॥ ड्डिम स्गारः।बद
कौलं।करसाद्दानां।सस्रारांनः।क्षारविधिधकं कुलित्थं।नः।कुलिस्थयूषः।तत्रू कालसे यांपेयायवागूः।पय
उ भ्री क्षारं ओषु खादुन्यैर्नान इसाद्वैन्मोपारं।मसबाधमंडः।उत्तांबुरसोदबू।सुरामद्यं।आजंप्रतं।

तेः पीतं। वीर्यहीनं न भवति। अधिकं गुणैरल्पं हीनं भवति। तस्माद्धु क्वाथः। अत्र मिलितानां हि गवादि चूर्णानि। प्रसंगात् घृत
माह तत्र पेयां घृतनमिति। एवं नाड्यादीनां घृतमनत्था। चूर्णानुल्यगुणे तत्र भार्ग्यादीनां मातुलिंगरसपिष्ट
नां कल्कः। उक्तं हि॥ कल्कोक्तकुडवं तेषु द्रवमानिः स्नेहपिनकस्य नमिति। चूर्णाच्च तनुगुणां स्नेहः। उक्तं हि। स्नेहपाके
च माना नाल्के चतुर्गुणविवर्द्धितं कल्के स्नेहद्रवं योज्यमधीते शौनकः पुनः। इत्याह मद्याद्यौ त्यक्वा दशाद्वव
व्याप्तिनातिस्नेहसमानाम्॥ एवं कल्के स्नेहसमं द्रव्यांसंचम मतिनु उवामि तिनाबलः चस्नेहयोउ चाम्ना
वः। उक्तं हि। नांगुडश्माहि ताबच्चैतत्स्नेहे गतो च शब्दूतो॥ वेल्लादी सपक्षयदात्तदैन शीघ्रमाहरेदिति॥९॥ ॥५
तालीसग्रंथीधान्यमवरं बिडङ्गकणाह्वेमजीरकछदाम्लसामुद्रं विश्वजीराषणामथरुचकं लवङ्ग
त्रुटिदाडिमं तैः विंशत्सषट्चिपंचैक चतुरवयवैर्भास्करोन्ते यवाम्ले गुञ्जामात्रीति कासग्रहणी
जठरहृल्लगदश्लेष्मवाते॥१०॥ ॥औषधं तत्र वाते। कः भास्करो नाम चूर्णः। कुदरीः। तालीसादिभिः कृतः।
ता। तालीसं तालीसपत्रं। ग्रंथिः पिप्पलीमूलं। धान्यं अल्लो। हेमं नागकेशरं। वरं सैधवं। बिडं लवणं। कु
णा पिप्पली। हेमजीरं हेमजीरकं। छदः पत्रकं। अम्लो अम्लवेतसः। सामुद्रं सामुद्रलवणं। विश्वं
शुण्ठी। जीरं श्वेतजीरकं। उषणं मरिचं। त्रयाणां द्वंद्वैक्यं। अथानंतरं। रुचकं सोवर्चलं। लवङ्गं। वरा
गं। त्रुटिरेला। तयोर्द्वंद्वैक्यं। दाडिमं पूरकं। तैर्द्रव्यैः क्रमेण कर्षकैः। एकादशो विंशतिसार्द्धा। त्रिंशतिस्व

अहोच्चयुयक्षपंचचत्वचत्वारस्य घृते अवयवाः भागाः येषां तैः स्तानुमानाजीसाहीनां दशानां प
लप्रत्येकं कर्षद्वयं तदा सा । मृदुस्याष्टौ कर्षाः । त्रिधङीरोषलानां प्रत्येकं कर्षः । रुचकस्य पंच क
र्षाः । विकूच घाः प्रत्येकमर्द्धकर्षः । दाडिमस्य चत्वारः कर्षाः । यदा सेन्मः अन्ने अन्नवर्गे यथारुचि
मिश्रितैः । अथवा अम्लैः तक्रकांजिकादिभिः । प्रातःकाले । औषधं । गुल्मः कोष्ठग्रंथि विशेषः ।
आमः अजीर्णं अर्शो दुर्नामा । अतिसूलं । कासः श्वसनं । ग्रहणीग्रहणीरोगः । एषां हृद्रोगं । उ
दरं उदरं । हृत् हृदयं । विकूस्पर्शिनीं तयो मंदाग्निरोगाः । श्लेष्मावृत फः । वातो वायुः । घुनेद्वैद्वै स्यं ॥१०॥
आमाराम्ना द्विवरी रूपुष्पाहद्र दार्वश्वगंधा दीप्य । छिन्ना औषधमिश्रिया यवान्याथश्चूर्णैः सप
स्ना ८ यः । मन्यां रुदरसहितुः केटीमजुसं ध्यस्त्रीवातेगरं धूस्यां चोह्ल पुरस्सु मुराम स्कू तेजोऽप
स्पैः ॥११॥ ॥ औषधं नवतिपेयः पानव्यः चूसः आन्नादिनां चूर्णः ॥ ॥ आमा प्रसिद्धः ॥६॥
॥६॥ राम्नारसना । द्विवरी सतावरी द्वयं । हपुषा विपुषा । हृद्र दारु महिषप वश्चीर्वदः । अश्वगंधा प्र
सिद्धा । दीप्योजमोदा । छिन्नागुडूचि । औषधं शुण्ठी मिशी शतपुष्पा । यवानी ख्याता । अपठ्य
सपसमंतरं । कूमन्याडजुउ घंधीर सिमर्म विषेषः । स्नायुः स्नावे उदरं कोष्ठं रत्नुः प्रसिद्धः

रु २

कटिः श्रोणिः। मज्जा धातुविशेषः। संधिः संधानं। अस्थि प्रसिद्धं। तेषु स्थितो वायुस्तच्चारः भस्यां स
कोष्ठे आनीवश्चादः समुद्ययैः पेयैः। उष्णवत्सुष्णोदकरसो मांसरसः। सुरामद्यं। मस्तु दधिमंडः।
आज्यं घृतं। युक्तिविधानमाथः।।११।। ।।हिंग्वम्लत्रिपटूषणैकुष्ठसद्वीहक्षाम्लदीप्याल्लु
को पाठाजाजमोदगंधमल्लहपुषादिक्षारसारान्वयं।।हिध्माध्मानविबंधवधर्मकसनश्वासा
ग्निसादारुचीप्लीहावैगुल्मोदरखिलशूलगुल्मगलहृद्रोधाश्मपांडुप्लुतः।।१२।। ।।
भवंति हिंग्वादिचूर्णे। हिंगु रामठं। अम्लो म्लवेतसः। त्रिपटु सैंधवसौवर्चलबिडानि। उग्राव
णं। एलां दृहरा। षटू केहु पिप्पल्यादि। मरिचं च। सद्वीवरैरसौ। वृक्षाम्लं तित्तिडिका। दीप्यो ड
मोदा। अम्लकामुस्तवेरी। पाठा हवी। अजाजी जीरकं। अजगंधा। कबरी। हृद्यं च व्यं। मल्लं पु
ष्करमूलं। हपुषा विपुषा। क्षारो यवक्षारसर्जिक्षारो। सारो डाडिमसारः। अन्वया हरितकी
पुनर्दृहः। ओदरं भवति। हिध्म हिध्मा। आध्मानं वातपूर्णोदरत्वं। विबंधो मलावरोधः। वधर्मा
तहृद्धिः। कासः कसनं। श्वासः श्वसनं। अग्निसादो ग्निमांद्यं। अरुचिररोचकः। प्लीहा रोगः। अर्शो
दुर्नामा। खिलस्त्रं अखिलानि शूलानि नाषप्रदेशानि नत्र्यथा। गुल्मो वातग्रंथिः। गलः कंठः। हृत् हृदयं।।

तयोरोधोग्रहः । अश्मरी । पाडुः पाडुरोगः ॥ तान्स्रं गुदस्रतिहंस्ता ॥ १२ ॥ ॥ तुल्यं तालीसचव्योष
ला त्वक्तगरं द्विः बृस्तागं ध्यडौ डी । दक्षाम्लाग्नि स्वचं त्रिपर्णेन बदरधनैरजमोदाम्लवि
षं ॥ सोऽर्द्ध ॥ तं घ्रि सारोऽतिस्रतिकृमिवमी खांडुवेरुच्यं डालगुल्माध्माध्मानग्रास्योदरमा
न्तगुदमरुकृच्छ्रश्वासकासे ॥ १३ ॥ औषधं न वति च्छि खांहवींनाम रुर्ण्याः । चेस्ता त्वीस्ना
द्वित्ति ॥ त्वक् । तालिसं तालिसपत्रं । चव्यं चविका । तुषाशं मरिचं । लवणं सैंधवं । गजें नागकेशरं । तुल्यं स

७॥

वीसमभागं ततः वृस्त्राणि पाःश्रीग्रंथि । पिप्पलीमूलं । अजाजी जीरकं । दक्षाम्लं तिंतिडीकं । अग्निश्चित्रकः
त्वक्कवरांगं तत्क्षीरं चोद्भिः । वस्माक्षधमात ॥ घनं मुस्ता । बदरं कोलं । धना कुस्तुंबरी । एलाहिः । अजमोदाद
प्यकं ॥ अम्लो अम्लवेतसः । विश्वं शुंठी । तत्क्षीरं दशांशिः प्रथमाहः । अर्द्धं च्छेतः । अर्द्धं एक्षान्विशोतिक षाश्वेता
शर्करायत्रशः । धाढशः अंघ्रिसारः अंघ्रिसाईनवकर्षः । सारोडाडिमयत्रसः । स्वर्लविषशोथमशाखोहृत्पा
र्श्वस्याहौ च्छिः । खौषधं । अतिस्रतिरतीसारः । कृमिडोऊं तवः । वमिच्छर्दिः । अरुचिररोचकं । अडीलोविष्टंभ्यो
रि । गुल्मः प्रसिद्धः । आध्मा आध्मानं । अप्रानजोग्निमांद्यं । आस्यं मुखं । उदरं कोष्टं । गुदं पायुः । मन्मन्ति
का । हृत्त हृदयं । अव्यानव्वादीनां गदो रोगः । श्वासः श्वसनं कासः ग्रसनं तत्र ॥ १३ ॥ गणरा ॥ रामः ॥ ॥

॥७॥

१४

दृ्या

हिंगुग्राविडशुंठ्यजाजीविजयावाच्याक्तकुष्ठंत्रिवृद्दंस्तंमोत्तरमार्त्रिगुल्मजठरे शार्दूलमुल्लांबुना ॥

शाम्येत्स्कंबरपोष्करंत्रिलवणंक्षाराजयाउंतुडिघ्रोषहिंगुततःस्त्रिदतत्रिसदराशौ रभ्रु इहेद्रिपवात ॥४॥

ओषधं सर्वनिंगिविंश्राद्धूर्णनामचूर्णं। हिंविषं। हिंगुरामठः। उग्रावचा। विडंलवणं। शुंठी

ऊ विश्वं। अजाजी जीरकं। विजया हरीतकी॥ वाट्याव्हं पुष्करमूलं॥ कुष्ठं प्रसिद्धं। त्रिवृत्तिकु

मं। तत्कोद्दयं अंशोत्तर अंशेन भागेन। अधिकं उत्तरं परं एतत्तेत्र प्रथमात्। द्वितीयं द्विगुणी

कृतीयं त्रिगुणमित्यादि। शू। अग्निःशूलं। गुल्मः प्रसिद्धः। जठरं उदरं मुद्दरं। तत्रकेन पीतं शु

ल्लांबुना उष्णोदकेन॥ दीप्योयवानी। तुंबुरः चैनः। पोष्करं पुष्करमूलं। त्रिलवणं सैंधवविड

यं। क्षारो यवक्षारः। अभया हरीतकी। अंबु जीरकं वेल्लं व्योषं त्रिकटुकं। हिंगुरामठः। त्रि व कुंभी॥

काष्ठ प्रातिगुणा कस्मा[illegible]दीप्यादीचूर्णानां। औषधं। उदरं जठरं। अग्नेर्हिदुर्नामा। कश्म

श्मलं। नह आध्मानैर्यैः पीतं यत्रास्त अधि यथा पोषणेन॥१४॥ ॥क्षारो हरीरस्तुरनतचुगुजे

तपटुकद्विमाष्टभागोहरीतकीउपवहपुषासारधाक्ष्यःपट्टान्तकुंभ्मादोग्रानजकुपु विषा

जै १

15

पोष्करं म्लानि दीप्योष्ती पथ्या र्वेघस्सादि ह कीवेल्लूदाहं गुवेल्लां ॥१५॥ त्रिग्रो मुकुल्क क्षुर त्रिकट
टो न स्मतमो स स्फनि वो । सिद्धो यो मलइति स मे गलूंग स्तुल्कार्ड्वां मः । त्रिस्थि पा तोत्रि हुरव सु
द राजी णी गुल्म प्रकृ दया नाहोन्माद श्वसनवस नो गः खुडु कुष्ट दृष्टो ॥१६॥ ॥ ॥ ॥
औषधं न वत्ति । अग्निमुखो नाम भल्लातः । [illegible] शाद्गनि एनिः पादि निकृतः । क्षासेक्षारद्वयं । ङारे जी ॥ रा-१
रकेवै । यो सुरं देवदारु । नगनगरं । चातुर्जातं एलादि चतुष्कं । षट् पूट पिप्पल्यादि षट्कं ॥ रुमाफ
म ऽ ज पिप्पल्या । नागी द्विजा । दारु दारुहरिद्रा । इंद्रयव । कुटज बिडुं । हपुषा विपुषा । सारा
डाडिमसारः । धात्रि आमलकी । सुराह्वा नां हूं हः । पटूनि पंचलवणानि । कुन्नस्त्रिहत्त । अद्य
मुस्ता । उग्रा वचा । अनलो भल्लातकः । घघु बाष्पिका । विषा अतिविषा । पौष्कर पुष्करमूलं । अ
॥८॥ म्लो अम्लवेतसः । अम्लाचिंचा । कुंभादीनां द्वंद्वे ख्यां । दीप्यो यवान्यजमोदे । रसावरंडु हयो प ॥८॥
थ्या हरीतकी । अरग्वधो राजवृक्षः । स द्वीवूर्चै रः । तयोर्द्वंद्वे क्ये । हस्ती पानां । चेल्लूरी हुदवारके
हिंगु रामठं । वेल्लं विडंगं । लस्मक्षारं केस्पा शिग्रो । सो भांजनस्य मुष्को मोरखकः । इक्षुरः । बोकोनादि ।
वेटुः पलाशः । अयो मलो [illegible] लोहकिट्टं । कीटराशितं वल्लीना । नापित । नथ्या गोवासिताः

16

गिधारागोमूत्रे चणासि कृः निर्वापितः पृथं असाकृत्य कृत्वा तत्र यावन्मृदुलं याति तावत्। क्षारसोसोः क
मेः। समैरिति परिभाषिवे सम्भ्लेन प्रापेस समैरिति विशेषार्थः। तेन क्षोरारिचूर्णो स्यैष्षो भागः। कि
र्वा दितस्य नोष्वेध्रः। मुंड्रस्येवः। कोद्दराः श्रूतोः पीतः पीतधान्डुंगमातुलिंगो। रुष्टं चुक्रं। अरु
कं शृंगवेरं तेषामंतः। प्रत्येकं यानत्री नवांशा न मावित्तमि पर्थः। घोतुदरं तेठरं। अजीर्णी विष्च
दि गुल्मः प्रसिद्धः गूढलोगूढलो दोषः। आनाह ऊर्ध्ववातरोगः। उन्मादो मनोविकारः। श्वासः च
स नैकासः घ्रुसनं। अर्शो दुर्नामा। स्तुडं वातरक्तं। दद्रु दद्रंचा। कुष्ठं त्वग्दोषः दृष्टिर्मुष्ट्रर्ष्टि न्नयोगः॥१६॥
साअक्षोडुच्चगेलाबुमानुण स्त्रिष्कतं द्विः परगात्रतापेश्वासात्यागित ज्वरास्रकृक्षयपकसनवृप
पार्श्वजिका स्वरातौपाक्षं डुखकु फ गाध्वौषधरसजविषा श्रीमदाकुद्रूपैतं सक्षोडुं तेदु पा॰
लोदैर्गहलिगुद्रुजार्गः प्रवोधस्रवाहे। ॥१७॥ इति चूर्णाधिकारः॥ ॥औषधं नवनीतं।
श्रेयवरांगा। एलाहिं। कृष्णापिप्पलि। दद्रैभ्यां। तुगा त्वक्क्षीरी। सीवनाभावरा दद्रैभ्यां। तथा
लोहसृहिः परं द्विगुणापरं उत्तरं तत्तः। प्रथमात् द्वितीयं तृतीयं। द्विगुणामित्यादि। पुनः धीहृशं
आड्यंघ्रतां। क्षौद्रं मधु। ताभ्यां मिलितेतेचेत्ते सेतास्र्णं द्विगुणं नतु त्योरावं तेजेते विष

रूपत्वं तुल्यं यो ग्रामधुसर्पिषी निवचनान्नीषे धारा ॥ नगारविकृत्सः । क्षौद्रं सर्पिसाचावलेहि । तद्धत्या
न्यैनेकवचनपाठात् ॥ कृगात्रतापः । करचरणादेव वपथस्ततापः । श्वासः श्वसनं श्वासः कासनौ खुक्षा
गिर्वी हिमाद्यं । ज्वरस्तापः । अस्रं रक्तपित्तं । क्षयो राजयक्ष्मा । रूपश्लेष्मानः कर्णे गद्गु पार्श्वेवा
महाश्विलो । जिह्वा दरसना । स्वरो नादः । तेषामर्तिः पीडा तत्र औषधं न वृत्ति । निं पाण । इत्या इंद्रकुटजे भ्रजः ।
तस्य त्वक्फले त्वग्बीडे । अद्दो मुस्ता । औषधं शुंठी । रसत्वं रसांजनं । विषा अतिविषा । श्रा । निंत्वं
मदाधातुकी । कांक्षकटुका । नखविदद्रं । सक्षोदं मध्वालाडितो के पीतं तंदुलोदकैः । तंदुलधावनं ।
द्वकेरिस्यर्थः । ग्रग्रहणी गृहणी दोषः । याकारोस्त्रिहृतौ । हृस्वो । च्छर्दिर्निहृस्वलं । गुदस्रजा । धातुश्मलो ।
अर्शो दुर्नामा । प्रवाहाविबिसी । अस्रवाहे रक्तातीसारे तच क्षौद्रं । पेस्पे पितो द्रवे ॥१७॥ ॥इति
ये॥ श्रीबोपदेवपंडितविरचितायां चंद्रकलाप्रथमाधिकारः समाप्तः ॥ ॥ कृष्णा शुक्तिः कुडवमुपला ॥है॥
स्त्रहिं खर्जूरं मधुकं ॥ वकृपत्रेला द्राक्षिपिचुमधुनामोदकः स्वर्णिपुष्पः ॥ हिक्का श्वास ज्वर मद वमी श्वास
तृट्छर्दिघ्नमास्र छीवास्साध्मानिलत्त् उरक्षितेष्मीह पार्श्वार्तिशोषे ॥१८॥ ॥ व्यक्तिः कृष्णादिमा
दकः । कृष्णा पिप्पली तस्याः शुक्तिः कर्षः पलं । उपला शर्करा । मृद्वीका द्राक्षा । द्वैकैकं । खर्जूरं खर्जूरः । मधुकं

मधूकपुष्पं।गुन्द्रैदैर्की।तस्मात्कुडवं।चत्वारिपलानि।प्रसेकंपलमिस्यर्थः।विकुवरागंपत्रपत्रकं।एलाटंकं:(
तचामर्धपिचु।अर्धंचपिचुन्वेस्यधपिचुसार्द्धकर्षः।प्रसेककर्षोद्विमित्यर्थः।केनचतमधुनाक्षोडूपा॥वीद्रूरो
मवतिस्वर्यः स्वरप्रदः।हृष्यः शुक्रप्रदः तयोमवर्मधारायः।घोबर्द्धहि घ्राहिधमा।कासः कसनं।हूरस्ता
पःमदउन्मत्तत्वं।वमिछर्दिः।श्वासःश्वसनं।मूर्छामोहः।क्षतमुरक्षतं।अस्त्रष्ठीवोरक्तं।ष्ठीवनं।अस्त्र
रक्तपित्तं।अभ्यानिलो।आध्मवातः।तृट्तृष्णा।अरुचिररोचकं।प्लीहाप्लीहोदरं।पार्श्वार्तिःपार्श्वशू
लं।शोषाराजयक्ष्मा॥१८॥ ॥ ॥धात्रीवेल्लामयाचित्रिहृद्दितिवटकोहिंगुडोमाणिमन्थःकुष्ठ[illegible]त्रा री
कुष्ठगुल्मोदरकृमिकासनाशंज्वरकृश्वासमेहहृ॥हिंगुहिंक्षारदीप्यारित्तलपटुकटुषट्कवेगुडेमातुलिंगा
दी डोलासारादूसेवीग्रहणीवलकफे[illegible]पनःपाचनोग्नेः॥१९॥ ॥ ॥औषधंजवटिकाःमाणिमन्तःरोना
मवटकः औदहथादनि।एमिधीयादिनिहन्तः।धात्रिआमलकी।विल्लंविडंगं।अभयाहरीतकी।चि
त्रकंमं।औदशीत्रिः त्रिगुणाधात्र्यादिषुप्रस्येकंकर्षमात्रेषुत्रिकर्षा।हिंगुडःचूर्णात्द्विगुणेनगु
डेनवटकः।गुडस्यावपकः।उचंहिपेकेनवटकाःकार्याः।गुडेनसितयापिवा।परैर्हिवह्निसंपक्को
लूघिमानंस्तडंमितो।कृमिवंक्रीनासं।अग्नेर्दुर्नामा।कुष्ठंत्वग्दोषः।गुल्मःप्रसिद्धः।उदरंजठरं॥

19

स

ग्रहणीग्रहणीदोषः। हृद्रोगं गलरक्तकंठरोगाः। निविघ्नं तेयस्यसः। क्षौद्रगं। सन्नकुंतन्नौलादितं ।। २० ।।
वक्षीक्ष्णोलंसमंधिः। कृमिहृ कृष्णावरा ग्रंथिताल्लिनौषं नल्ली। चित्रतान्युस्मनस्तुरलामरिचलले
द्वि गुडे गौ गिरिऽहान्मोः तेष्ठ क्षां क्षामनोप्ये कृपल्ल चयवृष्णा ग्रंथिचव्याग्निविश्वैः। द्वर्वं प्रस्था
पंचौकृयवजमरिचौ ज्योर्येरूपघ्नाङ्गीरे ।। २१ ।। ।। त्र्यगादिमोदकः। औषधेनवनि। लव
वरांगा। तीक्ष्णंमरिचं। एला। हरिः नक्षौद्रगंसमं। प्रसेकं मेवद्वागे कृमिहं विडंगं। कृष्णापिप्पली। वरा

स

त्रिफला। ग्रंथिः पिप्पलीमूलं। तालिसं तालिसपत्रं। नल्ली नल्लातकः। विश्वं शुंठिः। नली दृशां। द्विः प्रस्थ
मा नद्विगुणं। तालीमुशली। अग्निश्चित्रकः। नदपिद्धिः कुस्माहा। कृमिहाघाताप्रत्येकेकर्षे च तुप्र
यमिसर्पिः। सरणोक्षी। घ्र। मदिलेतानि कृदारुकः। वर्द्धपिद्धिः प्रसेकंमहाकर्षमिसर्पिः। कीदृशाः द्वि
गुडः। चूर्णाद्विः द्विगुणागुडः। कुयोज्यं। अग्गौदुर्नामा। अग्निहानिः अग्निमांद्यं। ग्राबायनेना नाम
वटकः। वैकृतः। एवं नपलेनच योहृद्वियैकांनोनि। कृष्णापिप्पली। ग्रंथिपीप्पलीमूलं। चव्यं चविका।
अग्निश्चित्रकः। विश्वं शुंठी। तानितयोर्वं मैधारयः। एषद्विः त्रिसनुः पंचपलैः क्रमेणाकृष्णादि मि
रिसर्पिः। द्वेचूर्णे च प्रस्थास्य अष्टौचपंचचएकं च तानि। यवक्षोयवक्षारः मरिचउषणं।

20

अशीतिः सुरसाः अस्रमेला तवकः। पथ्याहरीतकी। ऊशीरं मञ्जाली। तानि तयोः कर्मधारयः। द्विपले च
पले षोडशपलोष्ट पल पंचपलैश्च पलैः क्रमेणायवजोदि निरिसर्पः। पलस्य प्रस्थे तैलात
न ... स्माधा सं..गादि लक्षकः। कोद्रवाः तद्भस्म रसा वहक्ववरा हिंगुडेशो। गिरिहान्यो
श्वो बधमिसर्पः।२१। ।।पाखेवुत्रिविजाने मेडलमूर्च्छा गुंथिवालिसच्च्यानी श्वांविभ्र
नयाविट्ग्रहलिरसपपामस्त्रिरारिष्ठरषै।। पांडुः शः कासगुल्मा ग्रहणीमदगदश्वास
कापूप्रतिश्याह स्वाश्वीत्ति प्रेताकं रसमिस्रगुडो हंति पैत्तसम्वेङः।२२। ।। ।। हरितिना
रायंतिकः। चित्रानादि मोदकः। चित्राणं पलादि त्रिवृं। शु मं नागकेशरं। जलं वालकं। तचा अपरा
अनंतरं। कृशापिप्पली ग्रंथिः पिप्पलीमूलं तत्र। तालिसं तालिसपत्रं। चव्यं चविका। तीक्ष्णा
मरिचं तत्र। विश्वं शुंठी। अभया हरीतकी। सा पुनर्हीउ अथहि लिपुरीषानरोधशूलरोगि
गोविट्ग्रहगुल्महृच्छूलहरी तत्की तथा तद्धिते नुनैति शुंठी हारीतक्यो व्यंच स्थित विचूर्ण
कृहरशानिपाचकाहिः पादभागद्विभागेकभाग भागत्रिभागानि। प्रथमः पंचकः प्रसेन्द्रं
षमात्रं। द्वि। तीयो द्विकः पलद्वयमात्रं। तृतीयः तालीसादित्रिकः पलमात्रः विश्वाभयावा

त्रिपलमात्रा । पेः पीतं । रसो मांसरसः । पयो दुग्धं । मस्तु दधिमंडं । इरा सुरा । अरिष्टः संधा
नविशेषः । यूषः शिंबिधान्यक्काथः । स्तेः क्लि हृतौ । पांडुः पांडुरोगः । अर्शो दुर्नामा । कासः
कसनं । गुल्मः कोष्ठग्रंथिविशेषः । ग्रहणी ग्रहणीदोषः । मदरोगदः । मदात्ययः । श्वासः स्वसनं
शोफः श्वयथुः । प्रतिश्यायः पीनसः । हसा श्वोक्ति । हृदयपार्श्वशूले । प्रसेको लालाश्रावः
ज्वरस्तापः । वमि छर्दिः । सगुडः गुडेन बद्धः । उत्संहि । चूर्णो चूर्णसमादेयो मोदके पु द्विगु
णो तो गुडः श्वेताव सुरुणा इति । सखंडः चतुर्गुणया खंडया बद्धः खंडात्गुजे वपद्यौ ॥ सौ
खं हस्तपैत्तसां पाड्वादि हंति ॥ २२ ॥ ॥ व्योषग्रंथिकसौषणामरमिशिसिंधग्निवेल्लं
समवेल्लूर्याद्दशानागराशैर्विडयांशा पंच तुल्यो गुडः । विषाचीगरगद्धसीगुदरुक्दाय
श्वासच्छिजंघा । निद्राशोफामातिलपांडुहानि युगलं श्वमानिले सोढकः ॥ २३ ॥ ॥
औषधं नवती । वः द्वीप्यादिमोदकः । दीप्यो अजमोदा । ग्रंथिः पिप्पलीमूलं । कणा पिप्पली
उषणं मरिचं । अमरः देवदारुः । मिश्री शतपुष्पा । सिंधु सैंधवं । अग्निश्चित्रकः । वि
डं विडंगं । तद्यदीदशा । समं प्रसेकमेव भागा वेल्लूर्याः हद्रदारुकादशभागाः नागराश्च

गुडादृश भागाःविजया हरीतकी तस्या अंशाः कृतिपंचो गुडस्त्यागुडं ॥ सर्वास
मःरघ्विप्याचीबाहुवंधरास्तंभेवातः। गरहत्रिमंविषं। गटधरसीसं ख्या मांडरावात
गुदपायुः कटिःश्रोणिः। छिष्टचंप्रश्रावह। अस्थिहडं। डंधाविंडि मागुरदा हीनांमि
दाविदार कामिव। श्रोफ श्वयथुः। आमानिलो आमवातः। पांडुःपांडुरोगः। तुनि
युगले तुनीप्रतुन्यौ। श्लेष्मा कफः। अनिलो वायुः। तत्रावृद्धिौ स्त्रवो। उष्मा रवेन
सहितःआलोडितौ। ॥ तालीसव्योषहृक्षाम्लजरणा चविब्राम्ला गिनबेलं त्रिजातीन।
अम्लं गोडस्तु लांघ्रिःस्वुरस चिहृदसोपीनसश्वासकासे॥ संग्रहणी यो सितायो मलरस जप
लैश्चिदि समेद के के सश्चो दुः पति शूल श्वयथुज ठरस म्पीनसांशीस्म पांडौ॥ २४॥ ॥

॥१२॥

औषधं भवतिकः तालीसादिमोदकः। तालीसं तालिसपत्रं। व्योष त्रिकटुके। वृक्षाम्लं तिंति
डीकं। जरणं हीरकं। चव्यं चविका। अम्लो म्लवेतसः। अग्नि चित्रकः। तल्लो हृत्रो बेव्च प्रत्येकं
पलमात्रं त्रिजातं एलादित्रयं। तेभ्यःस्त्यक्तं। बृष त्रयं। गोडस्तु लांघ्रि। पंचविंशति लानि
यो दद्योमोदकः स्वनोदः रुचिरन्नाभिलाषः। तेकरोति। औषधं। पीनसः प्रतिश्यायः। श्वासःश्वे
रौ१

॥१२॥

23

श्वासः कासनी तत्र ॥ ॥ औषधं नवति शार्करादि मोदकः । केवलं तत्र शं वर्द्धिनिः । राजरूक्षरक्तमीखः
बालाहस्तमा सीताशर्करा । अयो मनोहर कीदृग् रसजं रसांजनी । सेव्यां पलानि वै वृतिनिः । श्री
पिप्पल्यादि चूर्ण स च एव कृतं च एव कं च क्रमेण । कीदृशः सक्षौद्रः क्षौद्रेण मधुना बद्धः । कृ । पंक्ति श्वले
श्वयथुः । शोथः । तु हर मुदरं । रक्तशूलं । पीनसः प्रतिश्यायः । अर्शो दुर्नाम । अश्म अश्मरी । पां
ओला ५ डुरोगेः ॥२४॥ ॥ सोऽयं प्रस्थौ गुडस्याविपन्नगुडवरा त्र्याथ वारो द्रोणं शेषं पूतं तु द्याद्धृतेऽस्मिन्
क्षिप मरिच कृष्णा वेल्ल शुण्ठ्युत्तमा श्री । शुद्धं स्यंगाः कुंभ दंस्यो वि युगमम तामं च क्रे त्रो रक्ता यं श्वा
कासगुल्म कुष्ठोदर खुडकसना त्याग्नि पाण्डु प्रमेहा ॥२५॥ ॥ ॥ त्रिफला थपाके प्रस्थो द्वा
त्रिंशति पलानि द्रव्य गुडस्याश्मन्तायाः । गुरो गुडस्य वरा त्रिफला तत्त्वा प्र० स्थो प्रस्थे द्वे प्रस्थं
त्रिफलाया मिलितायाः प्रस्थः । द्विवारः अर्थं द्रोणौ । द्वादशाचरेषु पंचसु पलैश्शतेषु । अर्द्धं द्वे
विडंगानं द्विगुणं तु द्रवाई यो वरित्रिक चनानां । वस्त्यवारः । उदकस्य । द्रोणं अर्द्धं शेषं द्रोणाद्भव त्रिभिः
यथा नवतिस्तथा । स्य पुनर्विपचाव प्रस्थे तला तं घ्नाथैं । कीदृशं पूतं वस्त्रगालितं क्षिप श्री
यष्टी कृमि मरिचं उषणं । कृष्णा पिप्पली । वेल्लु विडंगं । शुंठी नागरं । उत्तमा त्रिफला । कीदृशा शुद्धाः

प्रत्येकं द्विकर्षमात्राः। त्रिवृद्दक्कं डुब्याणाप्पथ्य क्ष्पाठात्। त्रिफलाया मिलितादः। अर्द्धपलं। कुंभस्त्रिह
तदंतीनिकुंभः। तयोःपि चतुर्युगं प्रत्येकं कर्षः॥ अम्रता गुडूचितता। आम्रपलांका ग्रासमनुमनः भ
केशाघे। कादृशाघनसोडलौ हीमता। अथ चैवैशोरको नाम गुग्गुलुर्वटकः। कृ औषधं भवति वा ४
शोफः श्वयथुः श्रेजः अरुचिका। गुल्मः प्रसिद्धः कुष्ठं त्वग्दोषः। उदरं जठरं। खुडं वातरक्तं॥ क्षसनं
कासः। अल्पाग्निर्वह्निमांद्यं। पांडुः पांडुरोगः प्रमेहा मेहः॥२५॥ ॥वेल्लाल्लाहिंग्विनाकाह्वि
जरणाविशा पंचकोलाजमोदा मुर्वाग्राकोतिनां गं डुडु कटुकटुका स्यावराब्दिः पुरस्थिः। सदौ
ड्रायोगराजो गृहणाश्चलजरा बीडपांडुग्निहत्वगुप्रमेह व्रणार्शोरुचिरवुडकसनापक्रम
तिश्वासशोषे॥२६॥ ॥ ॥औषधं भवति कः योगराजो नाम गुग्गुलुः। धाद्रावेल्लादिभिः कृ ॥१३॥
॥१३॥ तः। वेल्लं विडंग। अल्ला कुस्तुंबरी। हिंगु रामठं। इत्नाकागजा पिप्पली। हृवीषा। नरणांजिरखं।
विषा अतिविषा। पंचकोलं पंचकोलकं। पिप्पलिपिप्पलीमूलं चव्यचित्रकनागरैः। अजमो
दादिप्यः सर्वौ मधुरसा। उग्रा वचा। कौंतीरेणुका। भांगाद्विडा। इंद्रजा। कुटजयवाः। कटुः सर्ष
पः। कटुका तिक्ता। ताभ्यां मिलिताभ्यां वराचित्रकलाद्धिः द्विगुणा। पुरो गुग्गुलुः त्रिगुणाः। सर्वौ

25

कौ २

धू

कासः कसनीतत्र॥ ॥औषधं भवति। शंखकादिमोदकः। केसूतः शं हरितिः। शाकृकः धरुडमीखः ग

सोप्पाह हरीसीता शार्करा। अयोमलोह धीहू। रसजंरसांजनी। सेवापलानि तैः धृतिलिः। श्री

पि षट्चस म वएवृवा। एकंच कर्मणी। धीहूराः सप्तोडुः क्षोद्रे ला मधुना बद्धः। कृ। पंक्ति शूलं

श्वयथुः शोथः। जूठरमुदरं। रक्तशूलं। पीनसः प्रतिश्यायः। अर्शो दुर्नामा। अश्म अश्मरी। पां

श्लो ५ डुरोगः॥२४॥ ॥सोंठप्रस्थो गुडस्यार्धविपत्रचतुरवरात्यात्रवारा द्वि श्रोषं घृतं न्यूयो घनेऽस्मिन्

क्षिप मरिचकणावेल्लतुल्यं तमोंश्च। शुंठ्यं श्वासः कंभ दंसंयोगीस्तु युगमभताभ्रं च कुैशोर कायंश्वा

सारगुल्मकुष्ठोदरखंडकसना त्याग्निपांडुप्रमेहा॥२५॥ ॥ ॥विपच्य क्वाथपाके प्रस्थो ह्य

त्रिंशातिपलानि वस्यगुडूच्या अमृतायाः। पुरोगुग्गुलु। वरा त्रिफला ताभ्यां प्र॰ स्थो प्रसेवं प्रस्थ

त्रिफलायामिलितायाः प्रस्थः। क्वार शुद्धं डाणै। द्वादशोत्तरे षु पंचसु पलेष्वातेषु। अक्षुष्ठ दुर्ध

सिद्धं मानं द्विगुणं तु द्रवार्द्रयोः इति वचनात्। कस्य वारः। उदकस्य। क्वाथं अर्द्ध शेषं डुरगाद्धव त्रिफ

यथा भवति तथा। स्वयः पुनर्विपच्य। वृं प्रस्थं न लौ ते च्छाथै। धीद शं पूतं वस्त्र गालितं क्षिप ग्रं

ग्यथद्वि मरिचं उपलं। कणापीप्पली। वेल्लं विडंगं। शुंठी नागरं। उत्तमा त्रिफला। कीद्दशा शुद्धं गः

मधुना बद्धः। कफह्ली दोषः चलो वायुः। उरश्च हृत्वं। बीजं शुक्रार्तवे। पांडुः पांडुरोगः। अग्निर्वह्निः।
हृत् हृदयं। त्वक् स्पर्शनं। तेषां रुक्। रुजा रोगः। रुक् शूलं। मेहः प्रमेहः। व्रणः क्षतं। अर्शो दुर्नामा। अ
रुचिररोचकं। खुडं वातरक्तं। कसनं कासः। अपस्मृतिरपस्मारः। श्वासः श्वसनं। शोषो राजयक्ष्मा।क
तत्॥२६॥ ॥तुल्यां नादिसछात्रिकंटकरजो छ्रौज्यः पुरोथं कफे वातमद्यसुरारसाम्लपयो
युषानुपानो जयेत्॥ खांजं गृध्रसिभंगविद्धखुडहृत्योन्यानिरोगांश्च खं मज्जास्नायुपदास्थि
संधिकटिदोःपृष्ठहन्नोऽज्ञानुनि॥२७॥ ॥औषधं भवतीति शेषः। अर्थं वदति पुरो गुग्गुलुः। की
दृशः। अ नादिभिः ह्रुतः। अभारात्मेसादि चूर्णपाठात्। शीदीप्यक चूर्णैः त्रिकंटको गोक्षुरः। तेषां रजश्चू
र्णं तत्तुल्यं सममात्रं यस्य सः। अर्द्धं अर्द्धमात्रमाज्यं घृतं यस्य सः॥ मद्यं सुरा। रसो मांसरसः। उ
ष्णमुष्णोदकं। पयः क्षीरं। युषः शि[illegible]धान्यक्वाथः॥ तानि अनुपानानि यस्य सः। क। कफे श्लेष्मणि
वाते च जयेत्। किंच खंजं पंगुत्वं। गृध्रसी सक्थिकंडरावातः। भंगं भग्नत्वं। विद्धं व्यधनं। खुडं वा
तरक्तं। हृत् हृदयं। योनिर्भगं तयो रोगः। तान् च चलो वायुः। द्रू स्थितः। मज्जा धातुविशेषः। स्ना
युः स्नावं। शेपदं च रक्तं अस्थिसंधिसंधानौ। कटिः श्रोणिः। दोः बाहुः। पृष्ठ पृष्ठ बाहु नागो। हनो।

27

॥१४॥

प्रासक्तौ।जानुनिजंघोरसंधिमर्मोक्तिः॥२७॥ ॥स्पर्शे पां खदिरा तुलेरिमतुलां पत्रमा घटे ब्राह्मि
वरते काथघने क्षिपागुरुमदापत्तंगयष्टिं जतु॥ पुंड्रोशीरहिमांबुकट्फलवनुजीतोक्षमा
पपप्रवै।लेडैललय डोटा ह्यासमगिरि स्रब्लोध्रे निम्नोवेंडने॥२८॥ मंजिष्ठा बकुलःप्रियंगु
खदिरं न्यग्रोधरोहरिमं वरुरालुडवल्कवंगसुमनःपत्रीफलोत्ताद्रिमेहन्याद्दञ्जगपंचसगात्रि
गहानेषां गुटीखादिरी तैलं चैरिमभमेभिरेवाविपचेद्धा ध्याषघव्यस्ययोत॥२९॥ ॥ ॥
क्लियआवषधिं। अगरः हृल्लागरः। मदा धातुकी। पत्तंगं कुचंदनं। यष्टी यष्टीमधु। जतुलाक्षा। पुं
ड्रप्रपौंड्रं। उशीरं सेव्यं। हिमं चंदनं। अंबु वालकं। कट्फलं कटुफलं। वातुजीतं। विकूपत्रवेल्ला।
नागकेसराराख्या। उत्तमोत्रिफला। पद्मकं पद्मकाष्ठं। लज्जालंलाऊकुटि। एलेयं एलवालुकं
उडाडरामांसी। अब्दो मुस्ता। वासो दुरालभा। गौरीमरंगगौरीवं। रोध्रं रोध्रद्वयं। रोध्राप्रसीरा ॥१४
निम्नाहरा आह्वयं। अंजने सौविरांजनं रसांजनं च। मंजिष्ठा रक्ता। बकुलः प्रसिद्धः प्रियंगुफलि
नि। खदिरो गायत्री न्यग्रोधरोहो वटप्ररोहः। इरिमद्भल्लखदिरः। तरवी हेमं आह्निवें प
सिवं कर्षमात्रं। व्र अस्मिन् खादिरादि मेधा पाद्वीदृशो घटेद्रोणावशेषे। पिंडस्त्वा पल्के॥

मे मुलेघे। पलशतं द्वयांश्कस्मात्खदिरसारात्। णायश्च आः अरिमतुल्यां। अरिमः खदिरभेदः तस्या त्व
पलशतं। धू।। स्त्रपेऊ।णं चतुष्टूं। कासो आ पांडु दवे। क्षिपा वृीदरो एते वस्तु गाविनेघा ये स्तुनः शूदनेपा
प घनेलोहि न्वेता। तस्मिन्नेवारिमेधिमी न्वतेकर्पराघनसारात् कुडवं पलं चतुष्टुं ष्टयचिपा। लवंगन्तं
गकलिकाः। स्त्रु मनः पत्रिपुलं। जातीपत्री जातीपुलं। तुलंकंकोलं। तेभ्यः कुडवं प्रत्येकं पलं। एषा खदिरी
नाम गुटिका। हन्त्या श्वारोयन्। कान्तुवक्त्रा मुखंगछंतीति वक्त्रगाः। पंचसप्तति गदाः रोगास्तान्। प्रसंगा देतं
माहा तैलं चेत्यादि आम्निरिमेनामाकेर रिखदिरगुदिका उक्तेः। पृथगाख्ये औषधे खदिरेन्दोतयोर्वी
र्याता। मानविपर्यासात्। तेरीरीमेदात्तुलाद्वमरवादिरात्तुलेतिव्यत्ययः। तच्चागवादीनां कूचं। तस्मात्तै
कुलोतिल्लतैलं। तस्मात्वतुर्गुणं क्वाथः। उक्तंहि। स्नेहात्सिद्धति शुद्धांबु निःक्वाथस्वरसैः क्रमात्। कूर्च
स्याद्योजयेदंशं चतुर्थषष्ठमष्टमं। सिद्धतैले कर्पूरादिनिक्षेपः।।२१।। ।।कोलव्योषं दुरालभे त्रिसु
रानिकूतुगान्ल डूहूद्धां दिरवंडत्रिद्ध्यंघ्रिहादशे काष्ठ चतुरंति वमीयक्ष्मकाससुरास्ते। कोष्ठावीः पां
डुकंडूग्रहणीदोषादाहांतराघ्नंति पथ्याविशासादंति उन्नाग्निगुडकणापजाक्षांम्रमात्यक्षं
पिंडः।।३०।। ।। ।।औषधं नवतिर्के। कोलं बादरं। व्योषं त्रिकटु। इंदुः कर्पूरः। लाजा भ्रष्टतंदुल।

29

शालयः। त्रिसुरभिर्येचिडानकं। तुगात्वक्क्षीरी। अम्लदुस्तित्तिडीकं। मत्स्यकाहशो। त्र्यषस्थो वस्त्रक्षरघ्रिस्थ
द्वादशाच एकस्य अष्टौ च चत्वारश्च तत। वारीमिलितं तु कोलस्य द्वौ त्रीणि पलानि तदा व्योषस्यापि
मिलितस्य पंच पलं। द्रुतेः चूर्णः। नागानां द्वादशा ~~एक~~स्य अष्टौ च चत्वारः ~~स्वव~~ पलानि त्रिसुरभिर्मि
स्या मिलितस्य पलं गुणायाः अष्टौ। अम्लदुलाश्च लामिद्धि खंडं द्विगुणं सार्धषष्टिपलानि। खंडं शर्कराया
ह ना द्विगुणं। हस्ताहसंग्रहे। आतवमिति छर्दिः। यक्ष्मा राजयक्ष्मा। कासः कसनं। उरस्तापः उरसि
दाहः पित्तं। घूर्णितेना स्यायति। कः दंस्यादिवटकः। दंतीतिम्लानिर्नास्ति हृत्। अग्निरष्टिवर्धः। गुडः प्रमेहः। कृष्णा
पिप्पली तेषां पलानां मुष्टिः। अक्षः कर्षः। अमृपलं। मानीपलाष्टकं। अक्षप्रषे तेषां मिलितानां पि
ण्डः गुटिका। कार्याः पथ्याहाराशनस्त्री। विंशास्त्रिंशिष्टाः विंशति पलानि ननु पलादिनी त्युक्तं हि। सं ॥१
॥१५॥ ख्यापलानां शतशोपलास्यादिति। पथ्यादिचूर्णं गुडपाके बद्धा गुटिकाः कार्याः कृतदशाः सर्वस्यौ
षधस्य दशभिर्मानं त्रीणेकैका गुटिका दशदशाहानंतरादशानि द्विचसेरतिरातामेकामक्षयि
न्ना दशानि दिनानि विश्रम्य पुनर्द्वितीयां मक्षयेत् यावत् सिद्धस्त्रीयाद्या इत्यर्थः। भ्रांतिर्मोहः। प
डलकं। अर्शो दुर्नामा। पांडुः पांडुरोगः। कंडूः खर्जूः। ग्रहणी ग्रहणीदोषः॥३०॥ ॥ ॥ ॥

तुल्यापथ्याब्दवेल्लत्रिकटुसुगंधचविकाग्रंथिधात्र्योघमुंनः श्वेतादंत्योष्टषट्त्रिः सममधुवटकस्तंभनो
ष्णांबुपानः। पांडुश्शोफगुल्मज्वरजठरजराक्त्योग्निवैमेहक्षयाक्षित्वग्रुग्दाहभ्रमामग्रहणी
कसनमहारुग्ग्रहृत्पामवातान्॥ ३१॥ ॥ ॥औषधमवतिवकः सममधुवटकः। क्षौद्रबद्धो मो
दकः कः सः पथ्यादिभिः घृतः। पथ्या हरीतकी॥ अब्दो मुस्ता। विल्वं विडंगं। त्रिकटु पुंगा। त्रिधद्रु त्रिजात
कं। त्रिफलाद्याः पथ्याधात्र्योरुक्षत्वात्। चविका चव्यं। ग्रंथि पिप्पलीमूलं॥ धात्री आमलकी। ता
रुक्षत्वात् प्रसेकमेकभागाः। मुस्तास्त्रिवृते। श्वेताग्रकेरा। दंती निकुंभाः अष्टौ षट् च त्रयस्त्रातान्
चारान् मिलितास्तेन पथ्यायाः यदा वृषस्तदा कुंभास्याष्टौ। श्वेतायाः षट्। दंत्यास्त्रयः। ईदृशो वटकः।
स्तंभनः विरेकप्रतिबंधः। उष्णांबुपानं यस्य सः। अचिंत्यप्रभावत्वात्। कृपांडुः पांडुरोगः। अर्शो दुर्नामा।
शोफः श्वयथुः। गुल्मः प्रसिद्धः। ज्वरस्तापः। जठरमुदरं। जरा वृद्धत्वं। अग्निवैकृमांद्यं। मेह
प्रमेहः। क्षयो राजयक्ष्मा। अक्षि नेत्रो त्वक् स्पर्शनेंद्रियं तयो रुक् रोगः। दाहो दहनं। भ्रमो भ्रमिः आमग्रहणी
अश्म श्ममरी। व्रणः क्षतं। कसनं कासः। महारुक् गीत शूलं। ग्रहणी ग्रहणीदोषः। आमवातः सामाधा
वा मंद्युः तत्र॥ ३२॥ ॥ क्षीराज्यैक्षविदारीतित्तिरिरसार्धोधीकूपाचांजलिप्रस्थो सिध्यतिपि

छ्मिक्षुसलिलैः खर्जूरविंशद्युतं॥न्यस्येज्जीवनचारमाधवगुडमायच्छक्ष्मज्जोपलाक्षलं
पंचवतुश्चतुर्द्धि चरणैकत्रिंशदेकामयं ॥३२॥ तल्लेहं निशिरमधुह्रि कुडवं मुष्टिं च जीरोषणार
पिसास्वक्षतयक्ष्मबीजचलरुध्मीसास्वरोजस्करी॥ ॥ ॥ ॥ न्यसंहनिक्षिपेत विंजीवनि
यादिगणः। जीवंती काकोल्यौ द्वे मेदे द्वे पर्ण्यौ ऋषभक जीवकमधुकं चेत्यादिः। चारः प्रियालमज्जा।
माधवं मधुपुष्पं। गुणानवा क्षीरिया यष्टी यष्टीमधु। अक्षमज्जा बिभीतकमज्जा। उपला शर्करा क्ष
ल्लापिप्पली हैंदैक्ष्य। नच्छी दुग्धं। पंच प्रोच चरणाश्च एकं च त्रिंशत्व एकं च तानि आम्लाणि पला
निमानीयस्यतत तत्र जीवंत्यादिनां शद दशानां दशानां प्रत्येकं मर्द्धपलं। मिलित्वा सर्वेषां पंच॥
चरणाः कर्षः पलविशेषणत्वात्। खर्जूराणां खर्जूरीफलानां विंशत्या सीनां पुल्ले पिष्टं वलिके हत्वी॥
वेः इक्षुसलिलैः इक्षुरसैः। दुग्धं क्षीरं पयः। आज्यं घृतं। इक्षुर्गुडदारुः। विदारीनू कूष्माडी तित्तिरी। ॥१६॥
०॥१६॥० विष्ठीरपक्षिविशेषः। इक्ष्वादीनां रसस्तोषां अर्द्धं च ... प्रस्थ एकं च तानि पात्राणि आढकं यां
अंजलिः। कुडवः प्रस्थ्यश्चतुः कुडवः। तत्र क्षीरस्य चतुःषष्टि पलानि। आज्यस्य द्वात्रिंशत। इक्षु
रसस्य अष्टाविंशोत्तरं शतं। विदारिकंदस्याष्टौ॥ तित्तिरमांसद्वात्रिंशत। उल्लेह। हिपुसी

योजयेऽद्धार्ईकुडवादितथाऽवमितिं। क्वाद्रेसिध्यति। आसन्नपाकं तथाम्बसेरा। किंमधुद्विकुड ।३२
वं कुडवद्वयं। गुटिंचपलं चकुस्मार जीरोषलात। आऽजाजीमरिचाभ्यां घंतल्लेहेतस्मिनु
दीरादिपाके लेहत्वं प्रासंन्निरारेग्रौ। तीन्हेतसाज्जे हगुटिका भवति। क्रौदनीपिनास्त्कूरक्षेपि
तं क्षतमुरस्तनं। यक्ष्मा राजयक्ष्मा। बीजं शुक्रार्तवं चवलौ वायुः। तयोरश्रूरोगान्नहंतिस्वरा
नादः ओजोबलं तेन करोति॥श्लो॥ ॥ ।रोध्राग्या पटुयष्टितुल्यारसंजं व्योषंप्रपौंड्रंकृमिजित्ता
म्रैंदुजलस्तनादुग्धकैश्चक्षुर्दृगन्यांजनं॥३२॥ ॥ ।रोध्रप्रसिद्धा। अग्माच्चिपूला। पटु
सैंधवं। यष्टिमधु। तुल्यं मत्र परस्परमावां। रससांजं रससांजनं। व्योषं त्रिकटुकं। पौंड्रं। प्रपौंडरीकं। कृमि
जिंच विडंगं। ताम्रं शुल्वं। ऐंदुजलं दिव्योदकं। तत्र ऐंदुजलेन रोध्रादीनि पिष्ट्वा गुटिं कारये
दित्यर्थः। चक्षुर्नेत्रं। दृक् दृष्टिः। अन्यानि शुक्लमंडशुकृमंडसंधिवसनादीनि तेषां मंडनं भे
जुनप्रयोगेन। तथा रोगहरो वैः के चे। शुभं स्तनजं स्त्रीक्षीरं। आजं अजमज्जाक्षीरं। वहुपल्लाग्रपुष्पस्वर
सः तेव ग्रहः प्रसोथैः सवध्यति। सवाव यथायोगं क्षिरादीन् लक्षयति॥३३॥ ॥इति श्री बापदेव
पंडितविरचितायां शतश्लोकी टीकायां चंद्रकलायां गुटिकाधिकारो द्वितीयः॥ ॥इती गुटिकाधिकारः॥

33

स्विन्नो ऽत्रस्यात्सै उपमान्योः कुसुमफलतुलानां तुल्यखंडांश्च पक्त्वा द्यामे र्योपि षचि जाताल्लेवकजरण
गजेः क्षौद्र मान्यास लेहः। श्वासश्वासक्षतास्रक्षयवमथुतमस्तृड्दाहस्वर्यं वृष्यो बल्यो वर्ण्यश्च
महानिलचलगुदडे स्वरगाः पञ्च एवं॥३४॥ ॥औषधंनवनीतं वा कूः अथलेहः। चाद्रत्रो योड
॥१७॥ नस्त्यध्याहारः वैः व्योषत्रिवृद्दंती त्रिजातकत्रिसुरभि। अश्लूवं कुस्तुंबरी। नरसा जीरकं॥ ग
डं नागकेसरं तैर्द्यामे: द्विपलिकैः तथा क्षौद्रस्य मधुनः मान्या कुडवढ येन सिद्धं शीतेमधु
प्रक्षेपः। उक्तसां योगस्यानिषिद्धत्वात्। सुकं वोद्धलैर्निर्हतितरः। किंतु लौन श्वासतनलयादि कुसुम
फले। कूष्मांडं तस्यतुलांपलशतं। आज्यं घृतं तस्य मान्योः प्रस्थे क्षौद्रं रोत्विचक्तां। उक्तापि न
उपश्वापक्लौलैहि ह्यस्याक्षौद्रं शौतुलां तुल्यखंडां। शार्करातुलासयुक्तां। औषधं। कासः च सनु
श्वासश्वसनं। क्षतमुरः क्षतं। अस्त्रं रक्तपित्तं। क्षयो राजसैयक्ष्मा। वमथुः छर्द्दिः। तमः तिमिरं ॥१७॥
तृड्तृष्णा। दाहस्तापः। तत्र तथा स्वर्यस्वरप्रदः। वृष्यः शुक्रप्रदः। बल्यो बलप्रदः लघु बिंदु विर
हिता नि कूष्मांडखंडकानि पक्कानि ष्यी प्रथिंचिद्धि रोषात् पे मर्ज्ये ये। रद्धानि तुल्यख
डानि निष्पीड नरसेन पचेदिति पाकविधिः। मन्देसांदि एवं कूष्मांडविधानेन पंकः स्व

रतो मूढानलवत्कुदरे औषधं । मूढो स्वकार्यमकुर्वतो । अनलस्त्वलो अग्नि वा हृयवत्तकिम
न्न गुदजे अर्शसि अत्राग्ने स्वकार्यमिहारधूापाकः । वायो मलप्रवर्तन ॥ ३४ ॥ ॥ ॥ शंख
कादशमूलपुष्करसठीयासस्वगुग्गाबल्ली । पामार्गेनवृगामतौषध ह चीग्रं प्यग्निनां
क्षीरसाः । ध्यामाप प्युशातयवाढकमपां पंचा ढकं वायवस्वेदास्याच्यमिमाशिवाः सवरसो
गोडीतुल्याश्च जलिः ॥ ३५ ॥ हस्तानैल घृता सुनः कुडवि वक्षोडे रोगस्यानयावासारोग्य
कृतीक्षयज्वरजराध्वासप्रनिस्याहचौ ॥ ३६ ॥ ॥ ॥ अगस्त्यानया । अगस्त्या हरीतकी
नामावलेहः । इति एवं प्रकारः । शंखाका शंखपुष्पी । दशमूलं महत्प्रस्वपंचमूले । तेच बिल्व
काश्मर्यतर्कारीपाटलाटेंटुके महत्फस्वह्रहसंशुमतीद्वयगोक्षुरकैः स्मृतमिस्मृतं । पुष्करपु
ष्करमूलं । सठीकर्चूरः । योसादुरालभा । स्वगुग्गाधप्रियंगु । बलावाट्यालकः । अपा
मार्गः आघाटः । इभकृष्णागज पिप्पली । अमृतागुडूची । औषधं सुंठी हवूपाठा । ग्रंथि
पिप्पलीमूलं । अग्नी क्षीरकः । नाकुलि द्विज । रसा रास्ना । नाः ध्यामं प्रसेवं पल द्वयां पृथ्व्यावी
तं हरीतकीशतं यवाटकं यवानां पात्रे अपां तोयस्य पंचाढकं पात्र पंचकं । एतत्सर्वं पाचयै

गं तैं

क्वाथ्यं। आयवस्वेदात्। यावत्यवः स्वेदं याति ततः पुनः पाच्यं चिरं मात्रिवाः अवक्वाथः स्विन्ना
हरीतक्यः सवरसः। ७ अयमेव वस्त्रपूतः क्वाथः गौडी तुला गुडस्य पलशतं। कृष्णा पिप्पली तैलं
तिलस्नेहः। घृतं सर्पिः। तस्माअंजलिकुडवत्रयं प्रसृतं कुडवः पाषले हवं तावत्पुनः पादः।
क्षौद्रश्री कुडवी वृं प्रमाणं क्षौद्रं मधु उच्यते। कौषधं। कासः कसने अर्शो दुर्नामा ग्रहणी गृहणी
दोषः क्षयो राजयक्ष्मा। ज्वरस्तापः। उरसाह छर्दिः। श्वासः श्वसनं। प्रतिश्यायः। पीनसः। अरोचक
रोचकं ॥३६॥ ॥ दाप्यायोष्ट घनात्रिजातं ज्वरणा छर्दिमै गुडो शततुलापाकः पीनसशोषपृथ्व
त्वसनार्शो यक्ष्मगुल्मज्वरे। ३६॥ हिंडोलोपांदशाडह तुलां तुल्यनाडीपचेत्तत्पादं स्योम
यगुडशतेन्यस्य नाडी त्रिवा शाक्षकाहामत्रिवृ हुकचतुर्जातमधन्विताल्लं हिक्काशोषश्वस
नवसने कार्हिका पीनसघ्नी ॥३७॥ ॥ ॥ औषधं नवति। कः तुला पलशतं तस्याः पाकोलेही ना
१८॥० वः। अस्मात् गुडः प्रसिद्धः। आर्द्रमाड्रकं। तस्मात् गुडस्यार्द्ध तुला। आर्द्रकरसस्यार्द्ध तुला कैः ॥
सहः। दीप्योऽजमोदा। अयो लोहचूर्णं। अक्षो मुस्ता। घनाकुस्तंबरी। त्रिजातं त्रिसुगंधि। उ
रलो जीरकं। तेषां अर्द्धमैः प्रत्येकं पलार्द्धेन। पीनसः प्रतीश्यायः। शोषः क्षयथुः। शूलं कोष्ठव्यथा

दरमेहसंतूमहाति पांडुर्शः सु क्रत्याशयः ।४६। ।आमलकीरसास्थिप्रश्रस्था प्रस्थत्रय गुडस्याष्टतुला ।
चित्रकमूलस्यमानिका तैलस्य मानिकामानि । पलाशकं । पंचपटुपंचवल्कवणानि निद्विदाप्यो यवाग्र
जमोदाली । हपुषा मूल । अजाजी जीरकं । वराविफला । षट्‌घूटवं कटुषद्‌वकं । पाठा प्रसिद्धा ।
भल्ला । कुस्तुंबरी । वृणा पिप्पली । बेलं विडंगं । आस्लीवं प्रत्येकं सर्वाणि कर्षप्रमाणानि । अयं ले
हः क्षिडाशीतियातीशुकः वृणादीषु वातपित्तकफप्रश्वादिषुभवति ॥४६॥ ॥ ॥ब्राक्षेलाछद
शांक्षि जीवन बलाभ्रष्टपघरोयः कृशापथ्याक्षायूणांसाक्षधुक्षरसठ छिन्नाविदारी ह्वषं । पं वर्षा
भ्रं हिमसाम्बि कुंडलघटे धात्री शतैः पंचभिः पथ्यं व्यस्तिभि बासुतं यमकेनाद्भिः षवपलेनजीर्ण
तो । ५७ ॥ सरवेतां ईतुलांपचेन्मधुनुगाहस्ता चतुर्जातनतः षड्भिर्दद्यात्कपलान्वितं स्थलेनव प्राशो
हरात्म स्फाडितः । कासश्वासस्तुडज्वरक्षयतमो । हन्मत्रवक्षुश्रांति डिसा क्षौतोऽक्ष शांता जम
वरातुजः कासोक्षपश्वासहा ॥५८॥ ॥ ॥ द्राक्षा गोस्तनी । एला हटी । अहा मुस्ता । दशांघ्रि
दशमूली । जीवनी जीवनीयादिगणः । वंशलोचना घावकः । शृंगी कर्कटशृंगी । अघटा न्मयामलकी महा
साकप्रसिद्धा । कांचनासा काकतुंडि । अजबंपपन्नकं । पुष्करं मधु पुष्करमूलं । सा द्राक्षकैरः छिन्ना । गु
पिपलि । हरितकि ।

दूर्वा। विदारी। कूष्मांडी। वृषा वासा। वर्षाभू पुनर्नवा। हिमं चंदनं। एतत्सर्वं माग्निकं प्रत्येकं पल
प्रमाणं। जलघटे तोयद्रोणे। धात्रीसहितैः पचेन्निःसह। पथ्यं ब्राधेन पादावशेषं व्यस्थितं वा
सुकं तैरेवामलकैरस्थिरहितैः। गालयित्वा योजितं। यमलमो घृततैलात् त्रिकटु पलं हारदरा पलेन शि
ता। सम्येगाढ़ तुला। शर्करा पंचाशत्पलं सहितं। पुनः पचेत्। मधुनः षड्पलैः। तुगाया द्वि द्वि
ल्यां चतुर्णि दिसुधीः। हस्त्या याह्या मांचतुर्जीत स्येबू नपले नान्वितो यं लेहः। च्यवनप्राशो नाम रि
सम्व स्फं जयति। कासादीन् जयति॥ अक्षशाते बीजी नवशातं। अजाम्र यशातं नाम्यो जाग
वलेहः स्वच्छोड्डा मधुगुणः कासठलकपं च श्वास संजयति॥ ४॥ ॥ ॥ जीरा। नागमिरा। मिं धिदी
धारतुभाषदृक् दूविच्ये दधुर्वदा चीनक दीप्यवेडू बदर रुपा मानयानां गजे। बेचं क्षार गुडा अ
माडेन तुल्याद्रेप्र स्थपकं चतुः कपिलोषध हस्त जीरमबलाचीं पंच जीरो ड्येत्॥ ५॥ ॥ ॥
जीरंजीरकं। अज्वाजुस्तैबरी। मिश्रिगा नपुष्पा। मिंधिमे धिका। दीप्यो उमोदा। हपुषा विपुषा॥ ॥२२॥
॥२२॥ अविस्यं षट्कटुकं सुंठारहितं। हपुः शाखिका। यंदा ग्राम हक्षः। शीतकं चंदनं। दीप्यो यवानि
वेल्लं विडंगं। बेदर कोलं। सोमा हस्ता। अनया हरितकी। नागडं सिंदूरं। एतत्सर्वं बिंचंप्र

स्रो॰२

प्रस्थ यं पल प्रमाणतो । क्षीरस्य भाजनं । आढकं गुडस्य तु लार्द्धं पंचाशत् सलानि । आज्यस्य प्रस्थे । ५
नि यच्छेत् । वपि चूर्णपि ओषधं । शुंठी । कृष्ण जीरकमात्रं जीरकं । एति स्च तु गुटिका । प्रसेकं चतु पल प्रमा
णैः सुकृद सर्वे पंच जीरको नाम अवलेहः । अबलादि स्त्रीरोगान् दुःप्रसू सादि नि मितान्
जयेत् ॥ ४७ ॥ ॥ इति श्री बोपदेव पंडित विरचितायां नाम श्लोकोवीकायां चंद्रकूजाय
अवलेहाधिकारः । समाप्तः ॥ ॥ ७ ॥ शुंठ्यं ग्रौ बिडं पंचकोल हपुषा जीराजमोदौ हिंगु
जाजी हिंगुवरं सिंधुरं तवकुक्षारे: पचेत् सर्पिषः प्रस्थं पात्रिष्ट विश्व शार बदरां नाम स्कं
तेनेदं रोचयेदग्नौ पानं सगुल्मेह कृमिरक्तपांडुक्षये । षट्पलं ॥ ४८ ॥ ॥ ॥ बिड बिडलवणं
पंचकोलं मरीच रहितं धाडयमी मिति पंचकोलं । हपुषा विपुषा । जीरा जीरकं । अजमोदा दीप्यकः । उग्र
गंधा वचा । अजाजी कृष्ण जीरकं । हिंगु रामठं । करंजोन कमाल्यकः । सिंधु सैंधवं । तत्वं कं सौवर्चलं
क्षारो यवक्षारः । एभिः शुंठ्यादिभिः द्वादशभिः प्रसेक मर्द्धपलप्रमाणैः । सर्पिषः प्रस्थं पचेत् । विश्व
भिः । शुंठ्युदकं सारांनः दाडिमोदकं । बदरांभः । कोलोदकं । मस्तु दधिमंडः । शुक्तं चुक्रं एभिः पाचि
के: प्रसेकं माढकं प्रमाणैः । षट्पलं नाम घृतं । कामादिषु हितं ॥ ४८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

द्विव्याघ्र्यग्नित्रिकटुकमुद्धिकुंभदंतीविषाग्रा श्वेतापाठाभार्ग्वधकरतलैः स्नुहीपयोमुष्टिपिष्टैः । सर्पिः प्र
स्थपक्वसज्जयति । मूत्रवर्धीभ्रमगुल्मप्लीहः कुष्ठंकठिनजठरे स्नेहरेकी सर्वदा ॥ ४८ ॥ ॥ ॥
द्विव्या. व्याघ्री कंटकारी बृहत्यौ । अग्निश्चित्रकः । त्रिकटुव्योषं । कटुकालिका कुंभस्त्रिवृत् । दंती निकुंभः । विषा
ऽतिविषा । उग्रा वचा । श्वेता त्रिफला । पाठा हवुषी । आरग्वधः शम्याकः । एषां करतलैः कर्षैः स्नुतुग्धि
पलैर्मिश्रः सर्पिः । स्नुहीक्षीरमुष्टिपलेन पिष्टैः सर्पिषः प्रस्थं पचात् सव ज्ञो नाम मंचिचोदानिर्हरयति धर्मी
घे नजठरेऽकुरकोष्ठे स्नेहनो रेचनश्च ॥ ४९ ॥ ॥ रास्नासारषडूषणत्रिलवणक्षारद्विधाग्नीवक
भाङ्गीयासबलासुवर्चलबृहतीद्राक्षाभयापौष्करैः । धान्याम्लाब्दसुरेद्रुशृंगिसहितैः पथ्यावपुगाक्ष
रैर्हि ध्माप्ता सहस्तस्वरागिनकसनेप्साघ्रंनसा ज्यंपरपते ॥ ५० ॥ ॥ ॥ रास्ना रसना । सारोदी
डिमसारः । षडूषणं षट्कटुकं । त्रिलवणं विडसैंधवसौवर्चलानि । क्षारौ यवक्षारः । द्विधाग्नौ भ
मल्लीतक्या मेलकीचोचकापाठा । नागोद्भिज्जा । यासो दुरालंभा । बला वाट्यालकः । अम्लो अ
म्लवेतसः । वेल्लं विडंगं । बृहतीसीहि । द्राक्षा गोस्तनि । अभया हरीतकी । पौष्करं पुष्करमूलं । दी
प्या । उ. यवानि । उग्रा वचा । अब्दो भद्रमुस्ता । सुरदेवदारः । द्रुः प्रसिद्धः । शृंगी कर्कटशृंगी । स

कर्चूरः। वृश्चीवयुक्पुनर्नवाह्वयौ। स्वदंष्ट्रा गोक्षुरः। ऐन्द्रिः कल्कीकृतेः। व्याघ्र्यंत साकंटकारेश्चाधेन
ष्टतमाउंश्चतं हि धमाद्धिषु हितं। हतस्वरः स्वरसादः। हतोग्निरग्निमांद्यं।५०। ॥ गोप्योपरर्पौनि
शी रुगतं नहि म छहती सारता क्ती सदंता श्रेष्ठैं ड्रिपभवे कौसलं सुरविद्ध सेलेयवेष्टनें भद्रौ स्यः॥ स्थी
दीप्योग्राष्ठ डोतामुकुलमिति श्रुतं तेन कल्यानकाउंपकं डमूछों स्वपां हुडूरगर वसेनोन्मादेस्मा
पि पुपुष्यो।५१। ॥ ॥ गोप्यो सारिवाह्वयी। पलेपी शालिपर्णीह्वयं। निंस्रो हरिद्राह्वये। रक्तकुष्ठं।
नतं ग तगरं। हिमं चंदनं। बृहती सींही। सारोडो डिमसारः। तालिसं तालिसपत्रं। दंती निकुंभो। शि
वात्रिफला। ऐंद्री इंद्रवारुणी। पद्मकं पद्मकाष्ठं। एलाटवी। उत्पलं नीलोत्पलं। सुरं देवदारु। विशा
लामंजिष्ठा। एलं चंपकवालुकं। वेल्लं विडंगं। इभं नागकेशरं। क्षेतीरेणुका। स्थिरप्रियंगुः। दाप्यो। य
वानि। मुर्वा वचा। अश्वो मुस्ता। उत्तानीमुकुलं ज्ञातीकलिका इति शाखः। से मा सोतेन [illegible] तमाड्संपके ज्ञा
तं नाम कल्याणादिषु हितं पुष्यं पुष्यप्रदं।५१॥ ॥ मंजिष्ठाकुष्ठवैतौ तीमधुकनतस्नेताग्राउजमोदाश्व
गंधामेदपमाकंदंती व्रषनवरिवराजीवको दारुवीरे॥ व्याघ्रो द्राक्षा बृहत्यं गस्पलनेहिम कटुका
लक्ष्मपोला निम्नोतोसिंदूर क्षीरेफला उपंचिशुसुवस्तुवतौ न्नत शुक्लातीवरौ ॥५२॥ ॥ ॥

गो या
लिव
।।२४।।

मंजिष्ठा रक्तयष्टि। कुष्ठं रुक्। कौंती रेणुका। मधुकं यष्टिमधु। नतं तगरं। शिता शर्करा। उग्रा वचा। अनन्तो
दा दीप्यकः। अजगंधा वाजिगंधा। मेदा महामेदा मेदाश्च। पद्मकं पद्मकाष्ठं। दंती निकुंभः। ऋषभ न प्रसिद्धः
वरी शतावरी। वरा त्रिफला। जीवकः प्रसिद्धः। दारु देवदारु। वीरस्थाको लीहूयं। व्याघ्रो हस्यो। द्राक्षा गो
स्तनी। अब्दो मुस्ता। हिंगु रामठं। उत्पलं नीलोत्पलं। हिमं चंदनं। कटुका तिक्ता। कथ्भूता पुष्करनंनी
एलाद्वी। निशे हरिद्राद्वयं। तेष्कल्ली हूतेः क्षीर अंतफलै छ्वतैनाम सनाहै। शिशोशु कालो धुनि।
आनीवायुवर्णोहितं।।५२।। ।। सहाकादय आम्लं पुष्कर वचा नाडूंहि हूनी व्यो निशो मूर्वी घा ह यवा
सप्तलिंबं न कला। शिलाग्वि धासा जले। मर्वी कुंभ कौरा न पुष्कर ह्रकीन तीव दस्यो निशो गोप्यो रो हिषं
यां सवेत्र मदयेत् स्था गजाह्वा द्विडा।।५३।। ।। ।। सप्तपर्णः दशमूलं आरग्वधं। पुष्कर पुष्करमूलं
वरा त्रिफला। भार्ङ्गी हीडा। इंद्रः कुटजः। मिलि कालो जनं। निशे हरिद्राद्वयं मूर्वा मधुस्रवा। आ पाटो ब
पामार्गः। यवासा दुरालभा। फल्गु गुडूची उदुंबरी। स्मनधू रागा गजपिप्पली। तिक्ता कटुकी। आरग्व
धः ख्यातः। तत्र जले तेषां ससाक्षादीनां क्वाथो मूर्वा मधुरसा। कुंभ स्त्रिवृद्ध किरातो निंबः। पुष्करं पौ
ष्करमूलाख्यं पाठा स्ता कं। स्रूस्थलां दंती निकुंभः। निशे हरिद्राद्वयं। गोप्यौ सारिवाद्वयं। तिहि षंदेह्
यासो दुरालभा। विडंगं विडंगं। मदयंती सुरसा वचा। गजाह्वा गजपिप्पली द्विडा भार्ङ्गी।।५२।।

लै
।।२४

तिक्ता व्योषमदंति नीलिनिचुलास्तैः पंचगव्यं पचेत्साजूरोदरशोफगुल्मज्वरापस्मारकासक्षये॥ ॥
धात्रीतोयसुधापयोजलिपलैः सिंधूत्थशाणो त्रिवृत्कंपिल्लद्विपलैर्जले जठरिणां बिंद्वाज्यमानीपचेत्॥ ५३॥
॥ ॥ ॥तिक्ता कटुकी। व्योषं त्रिकटुकं। मृत्सोराष्ट्री। अग्निश्चित्रकः। नीली कालांजनं। निचुलो वंजुलः। तैस्तिक्ता
दिभिः कल्कितैः पंचगव्यं गोमयरसस्वरसदधिक्षीरमूत्रघृतानि। तत्र घृतस्य स्नेहत्वादेको भागः। इतरेषां द्रव्या
णां द्रवत्वात्पंचभागाः। पृथक्स्नेहसमं द्रवात् पंच प्रस्थं तु द्रवमिति वचनात्। एतद्घृतं पंचगव्यं नाम पांडुदि
षु हितं॥ ॥धात्रीतोयं आमलकीक्वाथः। तस्य अंजलिः पलचतुष्टयं सुधापयः। स्नुहीक्षीरं तस्य पलं। सिंधूत्थं सैंध
वं तस्यार्द्धशाणः गद्याणसनकार्द्धं। त्रिवृत्कुंभा। कंपिल्लो रंजकः। तयोर्मिलितयोर्द्विपलं पलद्वयं। जलमुदकं। तत्र चतुर्गु
णं। एषु सर्वेषु मध्ये बिंद्वाज्यमानीपचेत्। बिंदुघृतस्याष्टपलं पचेत्। जठरिणां वातोदरादिरोगिणां तत्क्षणाद्रोग
निवृत्यर्थं बिंदुघृतं नाम॥ ५४॥ ॥आतीन निंबपटोलपत्रकटुकादु[illegible]द्विपातास्त्रणो गोपीसिक्थघरंजबी
जमधुकोशागाज्यमनु ऽग्रवेणं॥ हृद्घ्राणेगिरहलीकुष्ठा तिलगुदाक्षिकंठघ्राणे घृतं चांगेरीरसदध्निपं
चेक दूर्वीप्याल्हाद्दकी श्रीदकृते॥ ५५॥ ॥ ॥आती मालती। निंबः पिचुमंदः। पटोलं कुलकः। एषां प
त्राणि कटुका तिक्ता। दुस्पर्शं युरगिवे। पातरसि जाह्वयं। अरुणामंजिष्ठा। गोपी सारिवा। सिक्थं मधूच्छिष्टं

43

करंजबीजं प्रसिद्धं। मधुकं यष्टिमधु। उशीरं सेव्यं। एभिः अच्छिन्नैः सिद्धमाज्यं जग्धेदारको व्रणे हितं॥ पंच
कूटपंचकोलं। दीप्यो यवानी। अम्लाकुस्तुंबरी। ष्टकीपाठा। श्रीर्विल्वः। क्षुरो गोक्षुरः। एभिर्वल्लिभिस्तैः चा
ंगेरी स्वरस्वेदग्निरमिलितघृतावचेष्टुणोसिद्धं घृतं ह्यं छर्द्यादिषु हितं। हृच्छूलमूत्रकृच्छ्रगुदार्त्तिगुदशूले॥
५५॥ ॥हस्त्रिवौ वोढदंतीसुरवरुणा कपिल्ला नया कर्णिपूररः स्नुक्कूम्हले पूतीकदग्धा छौषधसाठिच दशा
मूलपृथक्‌नत कुलिछान प्रस्थं द्रोणा यवाम्बौष्ठगुण्डलम्मेन ग्रोघ्रिकेरोहिणी गृंगागीश्च यष्टि हरी
पधनिचुलवरावेल्लकंपिल्लकुष्ठैः॥५६॥ प्रस्थोधान्यतराज्यात्कनयरवुडवम ष्ट्नामादगुल्मांच पांडौ
मेहार्शः कुष्टशोफोदरगरपिटिकाविद्रधिश्वासकासे। सक्षौद्रं वासयानः कुसुमसितघृतं ज्ञातिवी
सर्पग्रोषे पित्तास्रश्वाससगुल्मज्वरश्वसनतमः कामलाहृत्स्वरार्त्तौ॥५७॥ ॥ ॥हस्त्रिवौ पुनर्न ॥२५॥
२५॥ वाहयं। वोढा लंबुषा। दंती कुंभः। सुरदेवदारु। वरुणा कपिल्लो प्रसिद्धो। अनताह रेवधी। अर्को
मंदारजातिः। अग्निश्चित्रकः। अरनिर्ल्लातनकः। स्नुकूस्नुहीमूलं पुष्करमूलं। पूतीकरंजहयं। दश
पिरिंदमूलं। औषधं शुंठी। सठी कर्चूरः। तरहर्छूवाबादिके। पृथक् दशांशं प्रस्थेकं दशापलिकं
कुलित्थः त्रीहिधान्यविशेषः। तस्मात्कोलात् प्रस्थेक प्रस्थः। अत्रास्मिन्नेष्टगुणेन जलेन स्कृते आ

घृतपादावशेषे जले रोहिषे मत्स्यकाणां। उग्रा वचा। नागंपिंडीवा। वक्षं च विडं। छिन्नरुहो गडूपिप्पलीच
निकुंभो वंजुलः। वरा त्रिफला। विल्वं। विडंगी। कंपिल्लो रंजनकं। कुष्ठं रक्षा एभिः कल्कीकृतैः। धान्वंतरा
ख्यातप्रसिद्धः सिद्धाक्षयादिषु हितः। यस्य धान्वंतरमिति संज्ञा खुडं वातरक्तं अंत्रं अंत्रवृद्धिः॥ ॥वास
स्या आटरूषस्य अंनसा स्वरसेन तस्यैव कुसुमैः कल्कीकृतैः घृतं सक्षौद्रं मधुना सह पातं भोत्यादे
हितं। भ्रांतिभ्रमः। वीसर्पो विस्फोटः। शोषो राजयक्ष्मा। पित्तास्रं रक्तपित्तं। श्वासश्वसनं। गुल्मः। प्र
सिद्धः। ज्वरस्तापः। कसनं कासः। तमस्तिमिरं। कामला पांडुरोगविशेषः। हृदर्त्ति हृद्रोगः। स्वरारि
स्वरभेदः॥५७॥ ॥पथ्यातोयवहे पुनर्नवतुलां कासछिदं नीनलाग्न्योकानीरुदरां घृरघृशु
पयस्येक्षुकंदगोमांसस्ततः। प्रस्थं छिद्दि सहस्तया घृतरसं बुस्नेहो सचेदाढके व्याघ्रैः पिप्पलिदीपसि
धुमंधुकं। द्राक्षोषधंग्रथिनिः॥५८॥ गुल्मार्शो। खुडचवर्ध्मविद्रधिमरुद्राजाग्निशोफोदरप्ली
हप्रं सुकुमारकं सुखविहितं अल्पंसरं हंहणं॥॥॥ ॥ ॥पुनर्नवातुला। वर्षाभ्रपलशतं का
सःपोतःगलः। छिदनोरूस्थूलस्त्वक्षमकुशोनलोदेवनलः। आश्वाका अश्वगंधा। अनीलशतावरी। द

45

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शांखपिंदिग्धामूलं। रुबुः एरंडः। रुषुः मुंजः। पयस्या दुग्धिका। इक्षुः प्रसिद्धः। एतानुदग्राम्रान् प्रत्येकं कर्ष
मापजान्। तोयवरू उलडोणा चतुष्टये पक्वानत क्वाथेया ढके अवशिष्टे पयसः प्रस्थद्वयं घृताद
प्रस्थद्वयं। रुबुस्नेहादेरंडस्नेहात्सकृत् प्रस्थमेकं पचेत्। पिप्पलीचूर्णादीप्यायवानी। सिंधुसै
धवं। मधुकं यष्टीमधु। द्राक्षा मृद्विका। औषधं शुंठी। ग्रंथिः पिप्पलीमूलं। एतिर्धान्यैः प्रत्येकं द्विप
लैः कल्कितैः तत्सुकुमारकं नाम घृतं गुल्मादीन्नघ्नति। सुखिनां हितं वृष्यं वृंहणं। स्वरं विरेच
नं। वृंहणं। पुष्टिहरं मरुद्वृद्धि धीतव्याधिः। क्रीडार्ति शुक्रान्तर्वदोषः तेव हितं॥५८॥ ॥ ॥प्रस्था
र्द्धं गुरुपंचमूलसारकं। सीहिं। रुबोस्तत्सम भरो प्रंद्विस्त्रिपू लां पचे उत्लपादे तस्मादंत्रे ध्यादेह।
॥५९॥ सक्षारत्रिफलेहिमानि। हृ विभस्त सर्ववातामये योनिव्यापदि वृ धर्मगुल्मे
॥२६॥ ऊरुहरे धातुत्वरे त्वचि हस्ते॥ ॥ शूरवाद्याप्यमृता कैवाघिमतनसूत्यामहतासो मावशी। स ॥२६॥
स्यांगं पयस्यांद्यु तं च ऐक्ष्म्यं पुष्पसारस्वतं॥६०॥ ॥गुरुपंचमूले छहत्संचमूल(ले)सरसेगा
त्रिहदः। सीहिः बृहती। रुबुरेरंडः। एन्यः प्रस्थार्द्धं प्रत्येकं पलं। रोध्रः सिन्धुकः। तैलसमः प्र

स्यार्द्धं त्रिफलाद्भिः । तस्मात् चतुर्गुणा प्रस्थमिता । एतत्सर्वं जलघटे वारिद्रोणे पचेत् । तस्मात्
क्वाथा स्याद्वेदघ्नस्याढके पात्रे यवक्षारपलत्रयकल्केन ह द्विद्रोणे घृतस्याढमानी प्रस्थं पचेत् । तत्के
घृतं वातरोगादिषु हितं । वातकुरे त्रिवृत्तया विनासाध्यं ॥ ॥ शंखा शंखपुष्पी । ब्राह्मी ब्रह्ममडूकी ।
अमृता गुडूची । अर्धवल्ली आदिसामजौ मलयूकाको दुबरिका । तुम्बा वचा । ब्रह्मसोमादवी
ग्निका । धरी शीतावरी । इक्षुच्छानिः कांदिक्कहैः । सिद्धं पयसाद्धे एण अच्छागं नाम घृतं चलत्वकुधी
वातश्लेष्महरं । आयुष्ये आयुर्वृद्धिकरं । सारस्वतं मेधावूरं ॥ ६० ॥ ॥ सप्ताह्वोग्रारग्वधहवि
वरापर्पटोशीरमूर्वाः पीतेगोप्यौ हिमवृषवरीनिंबनलनिंबतिक्ताः ॥ कृष्णे छिन्नाब्दकुलकवि
षायासपत्नाकुयष्टीत्रायंतीसैंद्री कुउभिति पचाहृद्धिरंजनः । त्रिवांमः ॥ ६१ ॥ सर्पिस्तिक्तं प्रदरपिटिका
कुष्ठावीसर्पदाहकृच्छ्रपांडुभ्रममदनमोथ्यंगविस्फोटगंडे । शोफोन्मादग्रहणीजठरे कामलावि
द्रधितृड्हृद्गुल्मापचिगतिगरार्शोव्रणास्येषु पित्ते ॥ ६२ ॥ ॥ ॥ सप्ताह्वः सप्तपर्णः । उग्रा वचा ।
आरग्वधः शम्पाकः । हथ्री पाठा । वरा त्रिफला । पर्पटः प्रसिद्धः । उशीरं सेव्यं । मूर्वा मधुरसा । पीतेहरि
द्राद्वयं । गोप्यौ सारिवाद्वयं । हिमं चंदनं । वृषो आटरूषः । वरी शतावरी । निंबः प्रसिद्धः । नलनिंबः किरात
तिक्तः । कृष्णे पिप्पलीद्वयं । छिन्ना गुडूची । अब्दो मुस्ता । कुलकः पटोलः । विषा अतिविषा । यासा दुरालभ

पद्माकः पद्मकाष्ठं। यष्टी यष्टीमधु। त्रायंति त्रायमाणा। ऐंद्री इंद्रवारुणी। इंद्रजः इंद्रयवः इति अने
न कल्केन तिक्तनाम घृतं पचाष्टगुणांभः। द्विगुणा त्रिवो भः आमलकी क्वाथं दत्वा एतत्प्रदरादिषु रोगेषु
हितं। प्रदरमसृग्दरं। कुष्ठरोगः। गतिर्नाडीव्रणः। अस्रं रक्तपित्तं॥ ६२॥ ॥ वेल्लाक्षाशनशिग्रुत्रिफला
ग्निखदिरारुष्कान्तयायोदलं पिष्ट्वाष्टादशावास्याहं पच रवौ लोहपथ सायोनले पादस्थे त्रि
वरीरसे समपयो भृंगाप आज्यं चतुस्तैलं वास्यति नारसिंहमखिलान्रोगाञ्जरामंतकं॥ ६२
इति घृताधिकारश्चतुर्थः॥ ॥ ॥ वेल्लं विडंगं। अक्षो बिभीतकः। अशनो बीजकः। शिग्रुः शिग्रुपा हस्त्र
सारः। अग्निश्चित्रकः। खदिरो गायत्री। अरुष्को भल्लातकः। अभया हरीतकी। अयो दलं लोहपत्रं
तत्सर्वं पिष्ट्वा संचूर्ण्य। अष्टादशावः। अष्टादशगुणवारिणा युक्तं। त्रिदिनं रवौ सूर्यतापे पच
लोहमये पात्रे निक्षिप्य। अथ पश्चात्सूर्यपाकादनंतरं सायं तैरेव लोहपत्रैः संयुक्ते। अर्धादितरग्नौ पोषि
॥२७॥ धे रहिते। अनलेन वह्नौ पच। अथास्मिन् क्वाथे पादस्थे चतुर्थावशेषे लोहपात्रे सहिते। त्रिवरीरसे ॥२८
त्रिगुणा शतावरीरसे त्रिगुणा रसे समपयो भृंगापो गोक्षीरं तामार्कं चरस्तेन चहेद धकू समेन
सहितं आज्यं घृतं चतुःस्नेहद्रव्यात् चतुर्गुणां पच। अथवा तैलं पच। अथ तन्नारसींहं नाम घृतं तैलं वा अखि
रोगान्नस्याति। पनिः पलितं जरामंतकं च॥ ६२॥ ॥ इति श्रीवोपदेवविरचि० शत० श्लो० चंद्रिकायां घृताधिकारश्च

भे० १ पादस्थ ४

48

सारिण्याश्चांद्वशांघ्रित्रिकट(रि)वं बलासैर्यच शावरः । छिन्नारुहा स्कलांशाः याव बदरकुलित्था ढकौ षट्त्रिं कु

प स्त्राप्या तैलपात्रं । समपयेसि घटे चाढकैर्मूलकांजिनः । सुक्तं मस्त्वारनालं दधिरस इति तैः शोधितं रु

न नाढ्यैः ॥६४॥ स्पृक्काग्रन्थिपर्णीनलदसरलसटीबालगालचिडातैर्यष्टीशृंगाटसिद्धं नकरानख

निम्नादानदार हिद्दीप्यैः ॥ मांसीषष्टक दुराजीविस नलदलमिंजिष्ठोरस्तृंगीकेसरक्ष्यारायामृ तु

रास्नास्वपदुमिश्रिहिमैः सारिण्यातैलमेतत् ॥६५॥ ऊर्ध्वनोआरारूखुंडजरोध्नपररुडापस्मारनगाह्व नोप

नोन्मादमनोनिलकृतिन्नार स्च गवीडवा ग्या । घिपु ॥ ॥ ॥ ॥ सारणी प्रसारणी । अश्वा अश्वगंधा ।

द वांघ्रि दैर्घ्यामूलं । त्रिकंटको गोक्षुरः । वरी शतावरी । बला वाट्यालकः । सौर्यः कुरंटकः । हश्चावं पुनर्नवा । रा

प्रसिद्धः । छिन्ना गुडूची । गुग्गा कपिकच्छूः । एतास्कलांशाः प्रसेवूपलैःसमाणाः । एवां प्रां बदराणां प्रकु माढकं ।

द चिकुते अष्टादशे जले द्रोणेषु पक्त्वा अवशिष्यन्नक्वाथे च घटे द्रोणावशेषा । समपयसि क्षारद्रोणयुक्ते । दधि प्रसिद्धं ॥

तैलपात्रं तैलाढकं पंचमस्तुकांजिनः मूलकस्वरसं । सुक्तं चुक्रं मस्तु दधिमंडः । आरनालं कांजिकं ।

रसामासरस इति तैराढकैस्त्यैतैः षड्भिः प्रसेवमाढकमितैः । रक्तचन्दनं तगरं । अब्दो मुस्ता । स्पृक्का स्पृक्का । रक्तमंजिष्ठा ॥

दुग्धा च चा । अष्टवर्गः । अष्टवर्गो हि काकोलिद्विमेदाजीवकर्षभकौ । ऋद्धिवृद्धियुतैः । तुगापि जीवन्तिमधुकान्वितैः

निस्तूल ॥ अनलो भल्लातकः । सरल प्रसिद्धः । सटीकर्चूरः । बालो जातिरसः । गलं मदनफलं । त्रिजातं त्वक्पत्रै

49

यष्टी। मधुयष्टी॥ शृंगाटकं प्रसिद्धं। खिल्लस्करकः। इन्वकूणा गजपिप्पली। नखं प्रसिद्धं। निशा हरिद्रा। दांतो दमनकः।
दारु देवदारु। द्वि दीप्य यवान्यजमोदे। मासि जटिलो। षट्कूकु व्याख्याते। अजाजी जीरकं। विसं मृणाले।
नलो देवमल्लः। हूमिड़ि हिंडेगो। वोरस्थोरकः। शृंगी कर्कटशृंगी। रसेरः प्रसिद्धः। क्षारो यवक्षारः। अपो म
गरुः। मूलं पुष्करमूलं। राखा प्रसिद्धः। अस्त्रं कुंकुमं। पद्मसैंधवं। मिश्रि शालपुष्या हिमं चंदनं। एते शोलिचे प्र
सिद्ध मधुपित्तेः। एतत्संसाररणी नामं नैनैजो। जृंभनं जंतिको। कुमारं ऊर्ध्ववातः। जरा गर्द्धिका। खुडुं वातरक्तं। क्षयो
राजयक्ष्मा। रुजा शूलं। अपस्मारो पुस्मृतिः। मंदं मंगलं। क्षतं मुरक्षतं। आध्मानमुदरशोथः। उन्माद उं
मादत्वं। मनो व्याधि भ्रमादिः। अनिर्व्याधिरक्षेपादिः। अर्त्तिर्व्याधिर्बोधिर्यादिः। शिरो व्याधि शिरःशूलं। च
क्षव्याधिः कुष्ठं। ऊज व्याधिर्वंध्यत्वादिः। वाग्व्याधिर्मूकत्वादि॥ एषु हितं दृति॥ ६५॥ ॥ माषो माषपर्णी बीजं। उ
सेर्यकः यवक्षारः त्रिकं टार्पनी कोपीसा॥ स्थिथ कुलित्थ हिंगु बदराजं घा धमनेस मल्लकैः॥ ६६॥ व्योषो ग्रामिष्ठि
हिंगु मालसरती। शक्रोनताश्व कुरंगाक्षी सौचिं ऊ विकारखे पुष्करबला। चीहा सुरा ज्वालाक्षरः। स छिन्ना रुबुम
तैलम देवबाक शृंगि रोगाधता ना लेपा [illegible] मराष्ट्रिकाव यवरूग्दा मूर्हं कांपां दिते॥ ६७॥ ॥ माधं
प्रसिद्धः। हमा अत। सौ। गणः प्रसिद्धः। एषो बीजानि। सेर्यकः कुरंटकः। यव प्रसिद्धः। क्षारोऽकटमारी श्रि
वं टंको गोक्षुरः। आर्षनी कपिकच्छु। कार्पास स्थी। कार्पासी फलो स्थी। कुलित्थः प्रसिद्धः। हिंगु स्थाना रं

बी
क्ष
पाठ
॥२८॥
द्य

रोपः
॥२

पयः क्षीरं तस्यापि षड्गुणाः। एतत्सर्वं मिलितं पचेत्। पटु सैंधवं वरी शतावरी। रास्ना मंजिष्ठा। विदारि मू
कुष्मांडी। नतं तगरं। गोपियुक् सारिवाद्वयं। मिशि। शतपुष्पा। दारु देवदारु। जीवनो जीवंसा
दिदशाकः। बला वाट्यालकं॥ बृहत्तैलमे। त्रिजातं। लक्ष्म चबेलं। अगरु। योगरुं। श्लेष्मा त्रिफला। जो
नोतिरसः। विशारवा पुनर्नवा। सर्ज्जो शालः। सरलस्त्रिजा। कुष्ठा वचा। अश्वगंधा। गंधा जटामांसि
रुकुंकुमं। हिमचंदनौ। एभिः कल्कैः घृतैः। एतद्बलातैलं। नामस्मृतिको रोगे। बालकरोगे। ज्वरा
दिशु हितं मर्म सुश्वासे गुल्मादिशु हितं॥ ७२॥७३॥ ॥ वाधोक्तो ग्रामिश्रो सठी कणाथ हिदं
धीग्निरुकू श्रीरा ठैर्मूढानिलगुदरुजिद्भिः पयान्वास तैलं॥ विविस्या त्रैस्रुति शडिगुदे वंक्षणा
नाहृपिकाभ्रूतडर्चुसु। पिति मलरुक्षिरश्रोणिहृत्सारसादे॥७४॥ ॥ ॥ वाधाहरुष्मूर
मूलाउग्रावचा। मिश्रिशतपुष्पा। सठी कर्चूरः। चरणापिप्पली। यष्टीयष्टिमधु। दारुदेवदा
रु। अग्निमित्रकः। रुकुकु। श्रीविचः। राठं मदनफलं। एभिः कल्कैः घृतैः द्विः पयः द्विगु
णक्षीरं सिद्धं। अघासंयोगपथ्यादसनतैलं मूत्रानिलान् मूत्रवातान्। उग्रयति विविसि
प्रवाहिका। अग्निः शूलं। गुदभ्रंशं निर्गुदस्रावः। गुदरुकू गुदश्वथथा वंक्षणानाहो वक्षणाधरोधः।

(51)

आव:१ पिच्छाकृत्पिच्छावैश्याधेः। हृघुंम्रवहूघ्रं। अल्पस्थितिरल्पछानी। पुनःपुनःपुरीषप्रवृत्तिः। मल
हृमलावरोधः। श्रोणिसादः हृष्टसादः। गुरसादश्याति॥७४॥ [illegible]॥ ॥वेगजा वामधुव
ह्लसिंधुनतयष्यारंडराह्वामौशिविश्वष्टंगवूतैलदुग्धमितिषड्विंदूर्ध्वरुग्नावनं॥
मूर्वीस्वर्जिगिदारुगोजतुनिशाविश्वक्षषरूक्षदूरा। यज्ज्वरदाहशीतवामिने व तैलंतद
भ्यंगतः॥७५॥ ॥ ॥वेकूलवंगलवकूलीवाजीवंशीमधुमधुवसारः। वेल्लविडंगाः।ि
धुसैंधवा नतेनगरं। यष्टीपद्धीमधुपरेडोरुबुवूः। रास्नारसनो। मिश्रिशतपुष्पाः एभिः व
क्षीलूतैः भृंगवूतैलंवदुग्धंपचेतभृंगकेः। भृंगोदकंमार्कवस्वरसो दुग्धंक्षीरंतुचतैलावत
ष्टगुणे। इत्याख्यतषड्विंदुर्नामतैलंउर्ध्वरुजिउर्ध्वरोगपुनावनंनस्यं॥ ॥मूर्वामधुरसाःर
जिस्वर्जिक्षारः। गदंकुष्टं। अरुणामंजिष्ठाजतुलाक्षा। निशाहरिद्रा। विश्वशुंठी। एभिः ध[illegible]
॥३१॥ हृत्तैः षट्वेदुरंकद्रुरोदधिरसः। तद्रूस्यंतेन मिस्रवूपवंशि[illegible]य तैलंदैतदभ्यंगाज्जी
लीज्वरंदाहंशीतंचामयानि॥७५॥ ॥ ॥रक्तापीतासल्लहिमबलागैरिकाहिहव
छौ। लामज्जोमोदधिधैधिजतुकुषांभःपयःस्त्रक्कंनैः मूर्वारास्नामिश्रिसुरबला

52

त्वं
यष्टितिकास्वराणाश्वारुध्रौसष्टद्धिनिर्बीनलद्दाशीरपमाकशीतैः ॥७६॥ लाक्षातैलाव वरिपुन
स्वानमूपुंड्रैश्चपात्रंगर्नैवाले द्वरवलगंदेरग्रहश्वासदाहे। छिन्नारास्नाक्षुरवगैवलास
रणीसेर्यकास्वाचूचूड़ाथैः पयसि पवनघ्नानि तैलानि वाष्टौ ॥७७॥ ॥ ॥रक्तामंडिष्ठा
पीताहरिद्रा। उत्पलं नीलोत्पलं। हिमं चंदनं। बलानागबालकः। गैरिकं गैरिमृत्। अरिष्टारक्षावी
जः। यष्टीयष्टीमधु। लामज्जकलामज्जकं। एषांमंतः। क्वाथः रध्यं नामस्कुउत्वंमोलाक्षारसः। रु
धोमः। मांजिष्ठेपयः क्षीरं गुडं चुक्रं। एषांषलां कुंनेः षड्विंशद्गौलैः। सर्वांमधुरसा। रास्नारसना।
मिंज्ञीनागपुष्पा। सुरदेववदारु। बलावाघालकः। यष्टीयष्टीमधु तिक्ताकटुकी। अरुणामंडिष्ठा। अ
श्वाश्वगंधा। रुकुष्ठं। कौंतिरेणुका। अहीमुस्ता। द्विनिशांहरिद्राद्वयं। नलदं मांसी। उशीरं सेव्यं।
पद्माकंस। पद्मकः। श्रीखंडंचंदनं। त्वंचलवंगत्वक्कू तिंदुश्चोरकः। नखीनखं। नम्रावंजुलः। पुंड्रप्रपौं
रीकं। एनिः कूचीह्नतेः। लाक्षातैलोस्यात्रैं। आढकूं सिद्धं। गर्ग्नीदोहितं। चलावायुः। गदे उरोहय
ह्मा। लाक्षातैलमितिनाम्नाव्यवहारः॥ छिन्नागुडूची। रास्नारसना। क्षोरोगोक्षुरः
वरीशतावरी। बला बालकः। सारणीप्रसारणी। सोर्यकः कुरंटकः। अश्वाश्वगंधा। एषांप्र
वा

॥३२॥

त्र्यकंवल्कलाद्यैः । पयसि द्रोण्यष्टौ तैलानि गुडूचीतैल रास्नातैलमित्यादि पवनघ्नानि वातव्याधि
हराणि भवंति ॥७६॥७७॥ ॥ ॥ काश्मर्यर्जुनपुष्पजं बवहिमाः श्यामारुणा योवरा पिंडीतागि
कृष्णासनो सलमृणालीपंकजनिर्यंजनैः । नल्ला म्राम्रास्थि कसीससपुंड्र मदयंती बाकुचीतिल्वकैः स्क
लोहिः सणबीजसोरसदलाद्यैः ष्टार्कू मातासुरैः ॥७८॥ यष्टी भृंगकुरंटचैश्चाहितानि निदृधे ष्ट
तैलं महानीलं घाख्यद काकृष्णोयसि पचेद्गुर्धेध्रूमारितिषु ॥ ॥ ॥ ॥ काश्मरी श्रीपर्णी । अर्जु
नः ककुभस्तस्य पुष्पंजं बवेंजं कृष्णं हि मं चंदनं । श्यामा प्रियंगुः । अरुणा मंजिष्ठा । अयोगरुः । व
रा त्रिफला । पिंडीतो मरवकः । अग्निश्चित्रकः । कृष्णा पीप्पली । असनो बीजकः । उत्पलं नीलोत्प
लं । मृणालं बिसं । एतेषांसमाहारः । पंकः कर्दमः । नीलीनीलांजनं । अंजनं स्रोतोंजनं । नलदा नलदो
तवकः । आम्रास्थि चूतफलास्थि । कसीसं कासीसं । पुंड्रं प्रपौंडरीकं । मदयंती धातुकी । बाकुची
सोमराजी । तिल्वकैरोध्रः । एतैः स्नेह्यैः । समभागैः । शणबीजं शणस्य बीजं । सोरसदलं तुलसी
पत्रं । अर्केष्टा । आदिसान्निका । कमला काकमाची सुरैर्देवदारु । यष्टी यष्टीमधु । भृंगो मार्कवः । कुरं
टः सैरेयकः । एते द्विहि गुणैः । दुग्धे नीलतराख्यां वर्णाख्यां हृष्ट्वा सति पंचभिर्नीलवर्णैरेव सर्वैः

॥३२॥

च्छिकृतैः अक्षतैलं बिभितैतत्तैलं धात्रदले। आमलकरसे। अयसिलोहपात्रे अर्द्धतः स्त्र्यंतापास्य॥
नस्यं महानीलं नामजंतुः ऊर्ध्वयेरोगाः क्षेत्रोपुरवयेरोगाः पलिताद्यः स्तेस्तुहितं॥१८॥ ॥ ॥ ३१
ब्राह्म्यंतोर्कपयः शाहृदूरसकटुस्नेहं विषेणापचौकुंभो द्वाषणारात्रिपुष्कुसुरहिमैर्हिमर्दीप
कैः पचेत्॥७५॥ इति तैलाधिकारः पंचमः॥ ॥ ॥ब्राह्म्यंतोब्रह्ममाडुकीरसः अर्द्धप
यः अर्द्धक्षीरं। शाद्वडसो गोमयरसः। कटुस्नेहः। सर्षपतैलं। एतन्मोश्चीकृतं विषेणाढ्यं वि
३६ षाभृपसेवंहिगुलिहृतैः कुभादिनिर्मोर्मूपिष्टैः कल्कितैः पचेत् कुंभस्विष्टत्। अश्वीमुस्ता
कुष्ठणामरीच। रात्रिपुष्कहरिजाद्यं। सुरंदेवदारु। हिमंचंदनं। अत्र तैले ब्राह्मीरसादि
यंमिलितंतैलाक्षतुर्गुणोवाय्यं एतत्तैलमपचीगंडमालायां हितं॥७६॥ इति वोपदेवपंडि
वी० श्री० को० दी० वंदरसलायांतैलाधिकारः पंचमः समाप्तः॥ ॥ ॥ब्राह्मीरसपातित्रिकं
ऊंअरसखदिरहषाशीररक्तापदोलं। छिन्नोयापपत्रैकं ऊशीरं हिमंहृद्विविषापर्पटारिष्ठमरर्वी।गोपी
न्द्र निंबकुंनागसनवरिनिशारोहीणी।श्रीपुदंतित्रायंतीयासविष्णाग्वधरुमिहषराष्ट्रदुल
रवात्रसफा॥८७॥ ॥ ॥ब्राह्मीब्रह्ममाडुकी। रक्तकुष्ठं। यष्टीयष्टीमधु। तिलाक्षटुकी। इंद्र

इंद्रयवः। खदिरो गायत्री। वृषो वासा। उशीरं। धारत्नलो। रक्तामंजिष्ठा। पटोली कुलकः। छिन्ना गुडूची। उ
ग्रा वचा। पद्मकं पद्मकाष्ठं। ऐंद्रा इंद्रवारुणी। इंद्रः कुटजः। हिमं चंदनं। वृकी पाठा। विषातिविषा।
पर्पटः प्रसिद्धः। अरिष्टो निंबः। मूर्वा मधुरसा। गोपी। सारिवाद्वयं। भूनिंबः किराततिक्तकः। कुंभ
स्त्रिवृन्मता। अग्निश्चित्रकः। असनो बीजकः। वरी शतावरी। निशे हरिद्राद्वयं। रोहिणी प्रसिद्धा। शिग्रुः
शोभांजनकः। दंतिनिकुंभाः। त्रायंती त्रायमाणा। यासो दुरालभो। विश्वं सुंठी। आरग्वधः शम्याकः। कृ
मिहं विडंगं। वरा त्रिफला। अब्दो मुस्ता। इंदुलेखा बाकुची। अंबु वालकं। अरुष्करो भल्लातकः। प
निः छेमः क्वाथो महाक्वाथ उक्तः॥ ८०॥ शुद्धो मुत्रेंदुलैखापुरष्टपंगष्टपग्वा महाक्वाथ उक्तो वि
स्फोटश्चित्रकुष्ठं। व्रणकृमिखुडवीसर्पमेहज्वरेषु॥ ॥ सद्य शुद्धो प्रतिवापं विना पातव्यः। मू
त्रादिभिस्त्रिभिः पृथक्कृतैः। मिश्रितैर्वा पातव्यः। उपवा मूत्रं गोमूत्रं। इंदुलेखा बाकुची। पुरो
३३॥ गुग्गुलुः। अयं क्वाथः विस्फोटघ्नादिषु हितः। विस्फोट अग्निदग्धिनो स्फोटाः। श्वित्रं कालासं ॥३३॥
कुष्ठं प्रसिद्धं। व्रणं क्षतं। कृमयो जंतवः। खुडं वातरक्तं। विसर्पो वीसर्पः। मेहः प्रमेहः। ज्वरस्तापः॥
॥ ॥ तैरालंकं सैर्यया साहूरबुटपविषा वच्य हृष्टिश्चिव घस्ता क्वाथो धीपुगरुक्षोन्यायमि
शिवरि बला वेल्लरी चित्रपथ्यां॥ ८१॥ छिन्नासव्याग्रव्याधाक्षुरथुतमानिले सांघिम

५४

56

अक्षो बिभीतकः। तयोर्बिल्वं खकू क्वाथः। गुडेन बाकुची चूर्णेन सहितः। श्वित्रे हितः॥ अग्न्याविप्लात क्वाथो
गुग्गुलु सहितो व्रणे हितः। धात्री क्वाथो हरिद्रा चूर्णो मधुना सह प्रमेहे हितः॥ छिन्ना गुडूची क्षुरोगोक्षे
रः। अब्दो मुस्ता। श्री बील बिल्वः। यवस्ती क्षुद्रा शृंकः। रुबूरे रंडः एषां रंडेश्च तैलेन क्वांजिकेन च स्विन्न
पथ्या मधुना लीढा सरक्ते सशूले चाति सारे हितः॥ ११५॥ ॥ ॥पालिंदी सुवहा। शिरीष रडनी
नीला रूपा शीत निर्गुंडी शेलु विषाम्ल तोष ध हृक्री तिक्ता द्वू गोपी इडं॥ मूर्वा तिक्त सुरं पयस्या विमके
हिध्मा सुश्रृंगा सठी वंदा पुष्कर कोलमज्जा हहती युग्पा सपथ्या वूरणाः॥ ११६॥ ॥ इति क्वाथ
धक्कारःस्पृष्टः॥ ॥ ॥पालिंदी त्राहृता। सुवहा बाकुची शिरीषः शुकतरुः। रडनी हरिद्रा। इन्द्रं नाग
केसरं। एला त्रुटिः। अरुणा मंजिष्ठा। शीतं चंदनं। निर्गुंडी सिंदुवारः शेलुः श्लेष्मांतकः। एषः क्वाथो
विषे हितः। अमृता गुडूची। औषधं शुंठी। चक्री पाठा। तिक्ता कटुकी। अब्दो मुस्ता। गोपा सारिवा।
इंद्रं इंद्रयवः। मूर्वा मधुरसा। तिक्तं किराततिक्तं। सुरं देवदारु। एषः क्वाथः अविमले पयसि दु
चक्षुष्ये हितः॥ श्रृंगी कर्कटश्रृंगी शठी कर्चूरः। वंदा काम वृक्षः। पुष्करं पुष्करमूलं। कोलमज्
[illegible]रमज्जा। हहती युक्तव्या प्लीहयं। [illegible]। नवधा भूता पापली। एष क्वाथो हिक्कासु हिध्मासु हितः॥ ११७॥

57

…पादेवविरचिते शतश्लोकीटीकायां व्याधिप्रकारप्रहः॥ ॥ कूपमालेखितेहदेनगानि
…हल्लामित्येषस्त्रिदोषीक्रोपस्य प्रपंचनमस्तु धारणामदः। विमृश्या व्याधीनां मृबलवयःस्य
नवशानः। प्रयोजयेन्नैषज्यंस्वधिगतशतश्लोकी चूर्णमेषजं॥ ९७॥ दोषान्दूष्याननलबलवयःकाल
देशाद्यवस्थासत्त्वंसात्म्यंप्रकृतिमसहद्यः परीक्ष्य पश्चुंक्ते योगंरोगोभिषगेनलस स्यस्यप्राप्त
प्तः। तस्मादेदेतल्लिखितपठितःताधीनधीर्निर्नैवेद्य॥ ९८॥ दिशानावरदीतदंवरमतः साधीनिधी
महास्थानंवेदपदास्पदाग्रउरगणाग्रणीपसहस्राहिजाः॥ तत्रामीषुधनेशाकेशावविदहेघोवरिष्ठाः
गाचेकूत्रिशिष्यासुतस्तयोद्रुतिमिमांश्रीबोपदेवःकविः॥ ९९॥ किलासाचलमोलेमंडनमणेर्न्यो सी
वैयद्येशोगायंतिविदर्भांगनाकल्परणाऽंमीरतारस्वरैः॥ चक्रेचंद्रकलोरसुगापितरात श्लोकीपदे
श्लाश्रेनीसवैलोकस्यकवींद्रचक्रतिलकंश्रीबोपदेवःकविः॥ १००॥ इतिश्रीबोपदेवविरचितायां
शतश्लोकीटीकासमाप्ता॥ ॥ अस्तुनमस्तु॥ ॥ सर्वजगतः॥ ॥ छ॥ अस्संवंतवैद्यस्यात्मजहनं
रामशावेद्येनलिखितास्वपठनार्थं परोपकारार्थंच॥ श्रीरस्तु॥ छ॥ ग्रामतासुतमोरखर…

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M-1700
Dist. Nagpur

```
[OrderDescription]
,CREATED=05.10.20 12:36
,TRANSFERRED=2020/10/05 at 12:43:30
,PAGES=58
,TYPE=STD
,NAME=S0003853
,Book Name=M-1700-SHATSHLOKI TIKA
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
```

```
FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
```

```
FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,
```